

bomen | nieuws

Kwartaalblad van de Bomenstichting - nummer 4 - winter 1998

Hakhoutbomen
Essenstoven, ouder dan u denkt
Griendwerker Aart Horden

**Mr B.M. Visser
& partners**

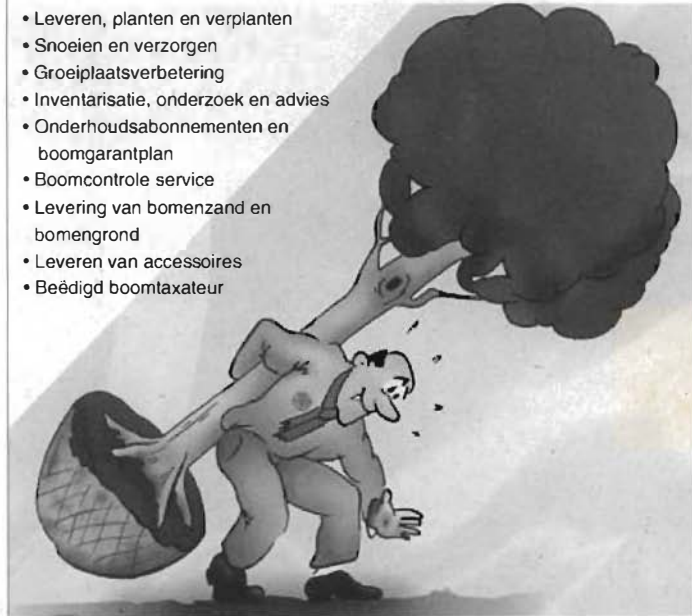
*Juridisch Raadgever
Natuur, Bos en Landschap*

*Ravenhorsterweg 61, 7103 AR Winterswijk
telefoon en fax: 0543 - 51 85 17*

NATIONALE BOMENBANK
Boomverplanting en verzorging

- Leveren, planten en verplanten
- Snoeien en verzorgen
- Groeiplaatsverbetering
- Inventarisatie, onderzoek en advies
- Onderhoudsabonnementen en boomgarantplan
- Boomcontrole service
- Levering van bomenzand en bomengrond
- Leveren van accessoires
- Beëdigd boomtaxateur

Bezoekadres: Abbekesdoel 22a, Bleskensgraaf
Postadres: Postbus 4, 2970 AA Bleskensgraaf
Telefoon: 0184-69 89 89
Telefax: 0184-69 89 90

Kwaliteitsrichtlijnen Besteksvoorwaarden
Boomverzorging
Kwaliteitsrichtlijnen Besteksvoorwaarden
KBB©

PROGRAMMA 1999:

8 februari Voorlichtingsbijeenkomst KBB©

CURSUSSEN:

1 + 2 februari	: · Boomtaxatie: theorie + praktijk
9 februari	: Boombeleid
10 + 11 februari	: Ondergrondse groeiplaats bomen
doorlopend	: VTA-1 & VTA-2

zie ook onze website www.nocb.nl

De KBB© geeft een overzicht van de kwaliteitsrichtlijnen die gelden voor de uitvoering van boomverzorgingswerkzaamheden.

De kwaliteitsrichtlijnen zijn speciaal ontwikkeld om te worden toegepast als besteksvoorwaarden voor het uitvoeren van boomverzorgingswerkzaamheden.

De KBB© is zowel leverbaar als naslagwerk als op CD-ROM.

Nieuw!

Boomtechnisch Adviesburo & Beëdigd taxateur - Postbus 168 - 6930 AD WESTERVOORT

Bestel nu, of vraag naar gratis INFO-folder!! ☎ 026-311 75 50

Na twaalf jaar ...

In 1986 introduceerde de Bomenstichting de folderreeks Bomen & ... met de eerste folder Bomen en burenen. Het werd direct een bestseller en de folder bleef tot op heden onbetwist koploper. Na al die jaren zijn we de tel een beetje kwijt geraakt, maar meer dan 100.000 folders zijn er zeker gedrukt. Zeker vier juristen hebben achtereenvolgens aan de in totaal zes herziene drukken gewerkt. De meeste folders werden op verzoek van particulieren toegezonden, omdat men te maken kreeg met een buurman die klaagde of omdat men zelf vond dat men te veel last had van de boom van de burenen. Het beantwoorden van telefonische en schriftelijke vragen over bomen en erfscheidingen waren in 1985 bij de Bomenstichting al dagelijkse werkzaamheden. Met het laten verschijnen van de beschrijving van de meest elementaire zaken hierover hoopten we de vragenstroom te kunnen inperken, want het is bepaald geen bevredigend werk om steeds weer in burenenconflicten verzeild te raken. Helaas werkte de folder averechts. Nog steeds vertellen we enige keren per dag aan mensen wat de boom van de burenen met zijn takken en wortels mag doen en wat je mag met de boom van de burenen. Van de andere folders in de serie Bomen & ... ging voor de Bomenstichting een betere werking uit. We konden vertellen hoe je bomen kan verplanten, wanneer je ze water moet geven, wat de invloeden ervan zijn op de omgeving, wat het nut voor insecten, vogels, vleurmuizen en andere zoogdieren is en nog veel meer. Ze droegen bij tot een betere bewustwording. Vanaf de eerste folder heeft Arend van Dam de tekeningen gemaakt. In de jaren is dat een leuke collectie geworden en misschien doen we daar in de toekomst nog eens wat mee. Als donateur ontving u elke nieuwe folder in Bomennieuws. Na 32 edities houden we ermee op. Het werd moeilijker om onderwerpen in het stramien van de folder te gieten. Soms wilden we praktische onderwerpen uitvoeriger aan de orde stellen. Dat gaan we vanaf volgend jaar doen. In dit nummer van Bomennieuws treft u de laatste in de serie Bomen & ... aan. Bloemen is het onderwerp. Bloemen van bomen natuurlijk: een feestelijke afsluiting van een kleurrijke serie.

Frank Moens

In dit nummer ...

In het laatste nummer van dit jaar geven we knotbomen extra aandacht. De knotwilg is als cultuurverschijnsel bij de meesten van ons wel bekend, maar er zijn andere vormen, die veel minder in het landschap opvallen. Toch staat ons land vol met stobben, stoven, geriefhout, houtwallen, hakhoutbosjes en grienden, want houtwinning is sinds de komst van de eerste bewoners in ons land verweven met het dagelijks bestaan.

6

Hakhoutbomen, een bijzonder cultuurverschijnsel

Hoe de hakhoutcultuur is ontstaan is niet met zekerheid te zeggen. Uit allerlei archeologische vondsten, oude kaarten en geschriften is een redelijk beeld te vormen van het landschap in vroegere eeuwen. Bert Maes doet al jaren onderzoek naar de herkomst van inheemse boom- en struiksoorten in ons land en de hakhoutcultuur is daarvoor een belangrijke bron.

10

“Werken van donker tot donker”

Aart Horden ging op zijn twaalfde werken in de griendcultuur en hield dit vol tot aan zijn pensioen. Het griendhout, afkomstig van allerlei soorten wilgen, werd en wordt gebruikt voor het maken van vlechtwerk voor zowel zinkstukken ter versteviging van dijken als voor beschoeiingen en allerhande manden en afrasteringen. Frank Moens ging bij hem op bezoek temidden van de grienden in het Zuid-Hollandse Everdingen.

13

Essenstoven, ouder dan u denkt

Een boom leeft in twee werelden: onder en boven de grond. De leeftijd van bomen schatten we altijd op basis van wat we bovengronds aantreffen. Maar daarmee kunnen we de plank volledig mislaan. De mens heeft soms van een boom eeuw na eeuw het hout afgezaagd en gebruikt voor allerlei doeleinden. De wortel bleef leven en de stobbe groeide weer uit. Het onzichtbare deel werd ouder en ouder. Piet Bremer beschrijft dat stobben van essen (essenstoven) veel ouder kunnen zijn dan we vaak vermoeden.

En verder in **bomen**nieuws

Kappen dwarsbomen:	
Karakteristieke bomen.....	4
Column: Kraantje Lek.....	9
lepenwacht.....	12
Donaties, schenkingen en legaten aan de Bomenstichting.....	16
Standpunt:	
Van knotboom tot bonsai.....	17
De lezer schrijft.....	21
Kort nieuws.....	22

Boeken.....	26
Agenda.....	27
Rijp en Groen.....	28

Op de omslag:
Temidden van een griend nabij Everdingen in de Vijf Herenlanden.
In het artikel “Werken van donker tot donker” leest u meer over de historie van de griendcultuur in ons land.

foto: Frank Moens

Kappen dwarsbomen

Laan beplant met tamme kastanjes in Echt. Onderzoek naar de gezondheid van de bomen had uitgewezen dat er veel niet te behouden zouden zijn. De Bomenstichting plaatste er vraagtekens bij.

(inzet)
Duidelijk is dat niet elke boom er even goed bijstaat.

foto's: Edwin Koot

Karakteristieke bomen

Edwin Koot

Dagelijks worden in Nederland bomen gekapt. Zonder dat iemand zich om hun lot bekommert. Dan ineens is er opschudding. Want dit keer gaat het om een heel oude, karakteristieke boom midden in het dorp. Of om bomen bij óns in de straat.

Tamme kastanjelaan in Echt

De monumentale tamme kastanjabomen langs de oprijlaan van Abdij Lilbosch in Echt staan er slecht bij. De gemeente Echt heeft een boomdeskundige geraadpleegd. Zijn conclusie is dat de bomen in een slechte staat verkeren en gevaar opleveren voor het verkeer. Deze karakteristieke dubbele bomenrij vormt weliswaar één geheel met de monumentale bebouwing, maar je mag de ogen niet sluiten voor de realiteit. Bomen hebben namelijk niet het eeuwige leven. De boomdeskundige adviseert daarom de bomenrijen in het geheel te rooien en nieuwe tamme kastanjes aan te planten.

Voor veel Echtenaren komt de aanstaande kap van de laan als een onaangename verrassing. Het "kastanjele rape bij de paters" dreigt te verdwijnen. "Het is triest dat de gemeente dit natuurschoon wil laten wijken voor eventuele schade die aan voorbijkomende auto's ontstaat", aldus een bewoner.

Van meerdere kanten wordt de Bomenstichting van het kapvoornemen op de hoogte gesteld. Bomenschouw Luc Noordman zet een voorzichtig vraagteken bij de noodzaak om alle bomen te kappen. Een vraagteken dat al groter wordt, als hij het rapport van de boomdeskundige onder ogen krijgen. Slechts veertig van de tachtig bomen zijn onderzocht en toch zijn ze allemaal afgekeurd. Bovendien is de afkeuring gebeurd op basis van uitslagen van de resistograaf en de fractometer, waarmee alle bomen zijn gecontroleerd. En dat terwijl elke deskundige weet, of behoort te weten, dat deze apparaten alleen gebruikt mogen als de visuele boom daar aanleiding toe geeft. De resistograaf en fractometer geven namelijk slechts aanvullende informatie.

"In ieder geval is dit voor ons voldoende aanleiding voor een eigen onderzoekje. Op vrijdag de dertiende (november) vindt de inspectie plaats. Ondanks de onheilspellende datum, verloopt het onderzoek zonder problemen en blijken de meeste bomen gelukkig nog een tijd mee te kunnen gaan. Sterker nog: slechts een handvol bomen moeten nader gecontroleerd worden, de rest kan na een snoeibeurt nog jaren blijven staan. De Bomenstichting meldt dit aan de gemeente en hoopt middels haar bezwaar de kapvergunning ongedaan te kunnen maken."

De plataan van Woudenberg

In het zomernummer van dit jaar schreven wij over de bedreigde plataan voor het stadhuis in Woudenberg. In hetzelfde nummer vroeg Marjan van Elsland lezers te reageren op de artikelen in Bomennieuws. En gelukkig reageerden mensen naar aanleiding van deze oproep. Zo ook de heer Wagenaar uit Maarn. Hij is met ons van mening dat het een mooie plataan is in Woudenberg, maar het gaat hem te ver om deze boom gezichtsbepalend te noemen. Volgens deze briefschrijver is door de lage takken het gemeentehuis slecht zichtbaar. Aan de andere kant van het gemeentehuis staat bovendien nog een andere plataan en de plannen zijn een belangrijke verbetering voor een gevaarlijk en weinig fraai kruispunt. Deze plataan verplanten kost veel geld, dat volgens hem beter besteed kan worden aan de aanplant van nieuwe bomen. Hij stelt daarom voor de plataan te kappen en elders tien platanen terug te planten op een werkelijk gezichtsbepalende plaats.

Over smaak valt natuurlijk niet te twisten. Wat de één gezichtsbepalend vindt, is voor de ander gewoon behang. Zonder plataan wordt het kruispunt natuurlijk nog minder fraai. Waar het ons hier om gaat is dat er weer een volwassen boom (die in snel tempo achteruitgaat in aantal) wordt opgeofferd aan een plan, waarvoor nog wel alternatieven te vinden zijn. Mits de plannenmakers één gedachtesprong kunnen maken (eentje maar): daar moeten we weg blijven, want daar staat een volwassen boom. Jonge bomen aanbieden is prachtig, zeker doen, maar ondertussen ook zuinig zijn op volwassen bomen! Vooraf is niet naar deze plataan omgekeken. Pas toen de plannen klaar waren keek men op en zag men de boom staan. En dan zeggen dat verplanten heel erg duur is, vindt de Bomenstichting niet kloppen. Overigens zouden wij minder moeite hebben met het opofferen van de andere plataan naast het gemeentehuis, omdat deze boom in een beduidend slechtere conditie verkeert.

Herprofilering Hoofdweg te Amsterdam

Dit voorjaar schreven wij over de herinrichting van de Hoofdweg in Amsterdam. Amsterdam wordt ook wel eens de iepenstad genoemd, vanwege de grote hoeveelheid iepen. Iepen langs de grachten, maar ook langs doorgaande wegen.

De Hoofdweg is zo'n weg waarlangs fraaie iepen staan. Enkele jaren geleden is het noordelijke deel van deze weg heringericht. Daarbij zijn alle bomen geroid. De nieuw aanplant ziet er letterlijk en figuurlijk zeer mager uit. Nu is het makkelijk meteen kritiek te hebben op deze gang van zaken, maar het is niet altijd mogelijk oude bomen te behouden. De wegbeheerders en de beheerders van kabels en leidingen stellen ook hun eisen. In dit geval wilde men een vrije trambaan en vrijliggende fietspaden. En dat betekende dat de weg verbreed moest worden.

Vorig jaar zou het middelste deel van de Hoofdweg aan de beurt zijn. De plannenmakers stond dezelfde procedure voor ogen. Maar nu kwam er veel verzet tegen de plannen om de gezonde iepen te kappen. Heel veel overleg heeft een hoop frustratie maar uiteindelijk ook blijdschap opgeleverd; besloten is de oude bomen toch te sparen. Begin volgend jaar wordt gestart met de uitvoering. Een groenwacht is bij het project betrokken om er voor te zorgen dat de iepen tijdens de verschillende bouwfasen goed worden beschermd.

De iepen in de Hoofdweg in Amsterdam kunnen na veel discussie en stabiliteitsproeven blijven staan.

foto: Edwin Koot

Anders is het met de plataan in Woudenberg. Daar is men nog lang niet overtuigd van het nut van het voortbestaan van deze monumentale boom voor een monumentaal gemeentehuis. Op de foto onder is de boom links nog net zichtbaar.

Bert Maes

De geschiedenis van onze bomen en bossen wordt meestal als volgt verteld: ooit, na de ijstijden, hadden we uitgestrekte en dichte oerbossen; toen kwamen de mensen die steeds meer bossen kaptten. Het bos degradeerde en in de 18de eeuw was er nog maar bijzonder weinig bos meer over; het bos was op zijn dieptepunt. Men maakte zich er ernstig zorgen over en vanaf de late 18de eeuw wordt er langzamerhand weer nieuw bos aangeplant. Vooral in het begin van de 20ste eeuw met de behoefte aan mijnhout werden grote stukken heide omgezet in naaldbos. Ten opzichte van 1800 is er nu een oppervlakte aan bos die vele male groter is dan toen.

Gedegrademd bos

Een interessante vraag is nu: wat was nu eigenlijk dat 'gedegrademd bos' van rond 1800, hoe zag dat er uit? Als we de topografische kaarten uit het begin van de 19de eeuw bekijken zien we inderdaad weinig bos. Op de kaarten staan weilanden, akkers en vooral heide en venen. Hier en daar liggen bosjes en bossen. Het bos uit die tijd bestond voor een klein deel uit opgaand bos, zoals in de Achterhoek bij Winterswijk, de Malebossen (bossen van een maalschap) van de Veluwe en de plateaubossen in Zuid-Limburg. Het grootste deel van de bossen bestond toen uit zogenaamd hakhout. Ook buiten ons land waren er grote oppervlakte met hakhoutbos te vinden: Er waren er ook combinaties van opgaande bomen en hakhout: het middenbos.

Hakhout bestaat uit bomen waarvan de stam is afgehakt en weer meerstammig uitgelopen. Dat hakken of terugzetten gaat in cycli van drie, vijf, twaalf of meer jaren, afhankelijk van de soort en het gebruiksdoel. Dat moet natuurlijk wel in een bepaalde tijd van het jaar gebeuren anders kan het hout geen knoppen meer vormen en uitlopen. Zo'n hakhoutstelsel heeft grote voordelen. Er kan voortdurend hout geogst worden, zonder dat de boom zelf dood gaat en zonder dat er nieuwe bomen geplant hoeven te worden.

De oorsprong van het hakhout is nog niet geheel opgehelderd. Dat gekapte bomen in bepaalde jaargetijden weer kunnen uitlopen, hebben de mensen in de prehistorie ongetwijfeld al ervaren. De Romeinen kenden het hakhoutbedrijf uitstekend en pasten het in de veroverde noordelijke gebieden toe. Er zijn echter aanwijzingen dat de kennis van het hakhout hier al ver vóór de Romeinen bekend was. In ieder geval is het vanaf de vroege Middeleeuwen op steeds grotere schaal toegepast. In de late 19de eeuw was de uitbreiding van het hakhout het grootst. Dat men er zuinig mee omsprong blijkt uit de vele verordeningen vanaf de middeleeuwen om het vee buiten het hakhoutbos te houden vanwege de overmati-

(boven)
Zeer oude eikenstam in de
Drunense Duinen.

(rechts)
Spaartelgenbos: Speulder-
en Sprielderbos op de
Veluwe.

foto's bij dit artikel zijn van
de schrijver

ge vraat. Na 1900 gaat de hakhoutcultuur geleidelijk achteruit tengevolge van de komst van allerhande kunststoffen.

Iedere soort een eigen gebruikswaarde

De behoefte aan het hout van hakhoutbossen was bijzonder groot, het was de belangrijkste bron van brandstof, van energie, zeker in de periode van vóór de steenkool. Vrijwel alle boomsoorten zijn als hakhout geëxploiteerd: eik, iep, linde, es, els, esdoorn, Spaanse aak, berk en hazelaar. Vooral van de zwarte els en de eik is er veel oud hakhoutbos bewaard gebleven. De els komt vooral voor in de natte broekbossen. Het laatste oerwoud in ons land, het Beekbergerwoud, was in feite een oud elzenhakhoutbos. Bij de beuk komt het vrijwel niet voor in ons land, maar elders in Europa, zijn er genoeg voorbeelden van. Het hakhout werd vooral gebruikt als brandhout, voor huishoudelijk gebruik en voor de bakkersoven. In sommige streken werd eikenschors gewonnen voor de leerlooierij. Het hakhout-hout was nodig voor het vlechten van de vakwerkwallen van huizen en boerderijen, voor allerhand geriefhout op en rond de boerderij. Iedere soort heeft zijn eigen gebruiksmogelijkheden. Stammen van de es zijn goed recht en te benutten voor allerlei gereedschap en stokken. Eiken-, linde- en iepenbast werd gewonnen om vezels van te maken voor visnetten, kleding en schoeisel. Ook wilgen leveren bast, maar van slechtere kwaliteit. Twijgen van de rode kornoelje zijn geschikt voor visfinken en worden door archeologen nu en dan opgegraven. Takken van de hazelaar zijn buigzaam en zijn te gebruiken als draagstel. Van taxushout maakte men bogen voor de jacht en oorlog. Elzen- en lindehout leverden houtskool, onder andere voor fabricage van buskruit. Allerlei verschillende wilgensoorten leveren evenveel hoogwaardige mogelijkheden voor gebruik, afhankelijk van de buigzaamheid en duurzaamheid. Dunne twijgen hebben weer heel andere mogelijkheden dan dikke twijgen. In feite was de hakhoutcultuur een fantastische vinding in een gebied als Europa waar in de loop van de Middeleeuwen door de bevolkingstoename niet voldoende bos was om ongelimiteerd hout uit te oogsten. Het is ook een typisch West-Europees verschijnsel. Het zwaartepunt lag in

West-Duitsland, Noordoost-Frankrijk, Luxemburg, België en Nederland.

"Nietsdoen" leidt tot verarming

Hakhout kan eeuwenlang benut worden zonder dat er degradatie van de boom optreedt. In tegendeel hakhoutbomen lijken zelfs veel ouder te worden dan 'gewone' opgaande bomen. Het hakken zet de boom steeds weer opnieuw aan tot het vormen van knoppen op het gekapte stamvlak. De ontstane hakwonden worden in de loop van de jaren na het kappen weer overgroeid. Er ontstaan dan stobben of stoven die er grillig en soms sprookjesachtig uitzien. Ze raken begroeid met mossen en korstmossen en bieden plaats voor allerlei ongewervelde dieren, amfibieën en reptielen. Omdat hakhoutbos een vrij licht bos is, zijn er ook veel mogelijkheden voor bosplanten. Mogen bosbouwers de oude hakhoutbossen gedegradeerd hebben gevonden, biologen en natuurliefhebbers weten ze op waarde te schatten. In feite zijn de grote oppervlakten aangeplant bos uit de laatste twee eeuwen veel minder interessant uit oogpunt van natuur. De aanplantbossen zijn meestal eenzijdig van samenstelling en bestaan merendeels uit exoten die eerder verarmend werken op de natuur.

Na 1950 wordt het hakhoutbos vrijwel niet meer bekept, waardoor de bomen uitgroeien en het bos schaduwrijk wordt. Door dit 'nietsdoen-beheer' verdwenen vele bijzonder bossoorten. Het is een reden voor organisaties als Natuurmonumenten, Staatsbosbeheer en de Provinciale landschappen om het hakhoutbeheer op een aantal plaatsen weer op te vatten.

Ongewild heeft het hakhout nog een belangrijk neveneffect gehad. Hakhoutstoven kunnen uitzonderlijk oud worden. Op die manier is genetisch materiaal bewaard gebleven dat zeer oud is. In feite gaat die ouderdom nog veel verder terug omdat destijds gebruik werd gemaakt van de bomen die altijd in een bepaalde regio voorkwamen en nooit van elders zijn aangevoerd. De oude hakhout bomen zijn uitstekend aangepast aan het plaatselijke milieu omdat daarbij een genetische selectie van duizenden jaren heeft plaatsgehad. Veel problemen in verband met verminderde vitaliteit van bomen hebben ongetwij-

De oudste eik van Noordwest-Europa? Wintereik van meer dan 20 meter omvang. Opplabbeek, Vlaanderen.

(boven) Zeldzame vondst van de wilde peer in oude hakhoutwal, Paaslo, Overijssel.

Bloeiende Fladderiep (foto rechtsboven).

Wintereik: karakteristieke zittende eikels en gesteelde bladeren.

Literatuur

- Bosma, N.J.**, 1990. Onderzoek naar de eikenstrubben van de Leuserheide. Wageningen.
- Buis, J.** 1985. *Historia Forestis: Nederlandse bosgeschiedenis*. Utrecht.
- Dam, B.C. van en S.M.G. de Vries**, 1998. In de voetsporen van de eik, postglaciale herkolonisatie-routes. In: *De Levende Natuur* (99) 1, Maatschappij ter bevordering van den Landbouw, 1821. Verhandelingen, behandeling van het hakhout. Amsterdam.
- Maes, N.C.M. en C.J.A. Rövekamp**, 1997. Oorspronkelijk inheemse houtige gewassen in Drenthe. Assen.
- Maes, N.C.M., C.J.A. Rövekamp en R. van Loon**, 1996. Inventarisatie van autochtone bomen en struiken in West- en Midden-Brabant. Tilburg.
- Maes, N.C.M. Maes**, 1998. Hoe inheems zijn onze inheemse bomen en struiken?. In: *De Levende Natuur* (99), 1.
- Manz, E. Von**, 1995. *Linksrheinische Niederwälder, Zeugen einer historischen Waldnutzungsform*. Neuss.
- Prins, G.A.H., N.C.M. Maes en M.J.T.M. Smit**, 1993. *De Wintereik in Nederland*. Utrecht.
- Stortelder e.a.**, 1998. *Broekbossen*. Utrecht.

Close-up van dezelfde wintereikenstoot van de vorige pagina

Roermond, de fladderiep van Millingen, de Spaanse aken bij Echt en de winterlinden bij Oldenzaal zijn zeer waarschijnlijk veel ouder dan de zomereik van Laren of de monumentale linden van Oisterwijk en Sambeek. Misschien iets voor een aanvullende inventarisatie van monumentale bomen in Nederland?

Van Spaartelgen tot nieuwe bomen

Hakhout kan men gemakkelijk weer omvormen tot een opgaand bos. Daarbij worden van een stoof één, soms meer, stammen (telgen) gespaard, die tot een boom kunnen uitgroeien. We noemen dat spaartelgen. In Vlaanderen wordt daarbij toepasselijk de uitdrukking 'op enen gezet' gebruikt. Fraaie voorbeelden van dergelijke spaartelgbossen zien we op de Veluwe en in Drenthe. Ook zonder spaartelgen groeit hakhout uit tot een bos met meerstammige bomen. Ook dergelijke voorbeelden zijn op veel plaatsen te zien zoals op de Veluwe en in de Biesbosch.

Er bestaan allerlei verschillende vormen van hakhout. Ze kunnen laag afgezet worden, vlak boven de grond, maar ook een meter boven de grond. Bomen werden ook, om vraat van vee te voorkomen, op grotere hoogte geknot. Het was ook een vorm om takken met loof te verzamelen en te drogen voor de overwintering van het vee. Dit oude systeem van loofvoeding is in Nederland al eeuwen geleden geheel vervangen door hooivoeding. In de Vlaamse Ardennen vond nog tot rond 1900 loofvoeding plaats. In Scandinavië zelfs nog tot in de 20ste eeuw. Het zogenaamde gedegradeerde bos is in feite een bijzonder interessant en boeiend verschijnsel, zowel vanwege de hoge ouderdom en cultuurgeschiedenis, als de natuurwaarde en de waarde als genenbronnen.

Prikkeldraad is het einde van het hakhout

De oude stafkaarten laten nóg iets opvallends zien. In vele regio's zien we een kleinschalig patroon van talloze houtwallen en hagen op de perceelsscheidingen. Deze houtwallen en heggen bestonden eveneens grotendeels uit hakhoutstoven. In heggen werden de zijtakken vaak in elkaar gevlochten om een degelijke afscheiding te verkrijgen. De houtwallen en heggen zijn belangrijke refugia voor allerlei planten- en diersoorten, als schuil-, voedsel- en broedplaats. Ze zijn thans ook de belangrijkste bronnen van oorspronkelijk

inheems genenmateriaal. Het zijn veelal de laatste groeimogelijkheden van de wilde linde, Spaanse aak, meidoornsoorten, wilde appel, wilde peer en wilde rozensoorten. Het oude hakhoutbos, de houtwallen en heggen hebben nu hun functie goeddeels verloren. Alleen al in de 20ste eeuw is minstens driekwart van de oppervlakte verloren gegaan, vooral door de invoer van het prikkeldraad.

Kraantje Lek

Een uitspanning, een parkeerplaats, daarachter een zandheuvel en op de voorgrond het restant van een holle boom. De stronk is gevat in een blok beton en er staat een hek omheen.

"Is dat nou alles?" vraag ik.

Jan, mijn man, knikt verheugd: "Dit is nou Kraantje Lek."

In zijn kindertijd was een dagje uit naar Kraantje Lek met de 'Haarlemse Kikker' - een streektram die van Amsterdam naar Zandvoort reed - een wereldreis.

Kraantje Lek lag aan de voet van de hoogste berg uit zijn kinderdromen. Daar kon je vanaf rollen en dan kwam je bij de holle boom terecht. Die holle boom kwam rechtstreeks uit de stripverhalen van Tom Poes en Ollie B. Bommel van Maarten Toonder.

"En dan zat mijn moeder daar met een tuttig hoedje op in de schaduw van de holle boom", wijst hij. "Naast een grote tas met boterhammen en een fles limonade. Ze kocht maar één glaasje prik bij de uitspanning, want anders werd zo'n dagje veel te duur."

Ik probeer een beeld te krijgen van die legendarische holle boom met zijn moeder er onder, naast een tas met etenswaren om haar vijf kinderen te voeren.

"We stonden boven op die berg en dan zwaaiden we naar haar en rolden met z'n allen naar beneden. Die berg was héél hoog ... Vroeger was hij véél hoger."

Hij grijnst.

Kraantje Lek is al jaren een begrip bij ons thuis. Elke keer als ik plannen maak voor een verre reis roept Jan: "Dan ga ik nog liever een dagje naar Kraantje Lek." Dus Kraantje Lek moest wel een bijzondere plek zijn. Dat beweerde Midas

Dekkers ook al, toen ik hem pakweg een jaar geleden interviewde. Bij die holle boom van Kraantje Lek kreeg hij nog steeds een traan in zijn ogen. Volgens hem kwamen de kindertjes uit de holle boom van Kraantje Lek. "Die heuvel was héél hoog en daar hoorde je vanaf te rollen," grijnsde ook hij nostalgisch. In zijn kindertijd was Kraantje Lek het paradijs. Ik begreep dat ik nog steeds iets miste.

Zelfs Frederik van Eeden schreef honderd jaar geleden in zijn boek 'Onkruid' over Kraantje Lek als het paradijs der Haarlemsche jeugd. Het was 'sedert onheugelijke tijden een plaats van vermaak'. Kraantje Lek was dus al eeuwen een begrip waar ik niks van af wist. Rond 1800 bood die plek lavenis aan de troepen van het Bataafse leger, die er twee legerkampen had opgeslagen. En nog eerder, in 1542, was er al sprake van een kleine herberg als rustpunt voor de vissers uit Zandvoort op weg naar de stad. Die holle iep stond er toen al. Hij was er al in 1304 toen 'Heer Witte van Haemstede quam uit Zirixzee met eenen Hoecboot' om Holland te bevrijden van 'de woeste benden van Gwy van Vlaanderen, den aanmatigenden Belg'.

Dat beweerde althans Frederik van Eeden. Hij hoopte dat de 'Hollandse kinderen dit alles mochten gedenken als zij bij de oude boom speelden'. De boom was toen al helemaal hol en had een omtrek van zes meter. 'Zij mogen waken, dat die boom niet door schendende handen worde geveld' schreef hij rond 1880.

Honderd jaar later is die boom toch geveld. Niet door vandalisme. Hij is gewoon bezweken aan de iepenziekte. Wat rest is een knoestige geconserveerde stronk. Dat conserveren heeft de herbergier laten doen. Hij is gehecht aan zijn monument.

"In 1811 is de bliksem in de boom geslagen en in 1972 sloeg de bliksem er weer in. De boom is toen opgelapt, maar drie jaar later ging er een tak af. Er was haast niks meer van de boom over. Toen is dat hek er omheen gezet. Vorig jaar viel hij om.

We hebben hem weer opgekrikt en de voet in beton gestort. Ik had hem in brons willen gieten, maar dat werd me te duur", vertelt de uitbater van de uitspanning. Hij troont mij mee naar een ets aan de muur. Er staan twee bomen op.

"Die ene boom is begin 1800 al verdwenen", wijst hij. "En dit is de holle boom." Eerbiedig bekijkt hij de ets, alsof het een vergeeld kiekje van een geliefde overledene is.

Het is een joekel. Ik ben toch wel onder de indruk. Nicolaas Beets roemt de holle olm als 'de holste der hollen' en de kruin als 'de volste der vollen'.

"De stronk is zeker zeshonderd jaar oud", zegt de herbergier. "Ik hoop dat hij nog een tijdje goed blijft. Ik laat hem staan als monument."

Dat is in de geest van Frederik van Eeden.

Hij noemde de holle boom een kolos, het prachtigste monument van het oude Haarlemsche woud. Ik geef het toe, het is een monument, al blijft het volgens mij gewoon een dooie iep.

Roelie de Weerd

COLOMNI

“Werken van do

Aart Horden, de laatste uit een griendwerkersgeslacht

Frank Moens

De houtoogst van de grienden in het rivierengebied krijgt een steeds minder belangrijke betekenis, maar eeuwenlang was de vraag naar wilgentenen groot. Grienden zijn percelen met wilgen op regelmatige afstand van elkaar geplant, waarvan afhankelijk van het gebruik dikke of dunne twijgen wordt gekapt van een stobbe van ongeveer veertig centimeter hoog. Dit rijshout werd en wordt gebruikt voor manden, afrasteringen, hoepels en matten voor dijkversteving. De grienden treffen we aan langs de grote rivieren, zowel binnendijks in de polders als buitendijks in de uiterwaarden. Aart Horden, bijna zijn leven lang werkzaam in de grienden, bezit enkele hectaren binnendijkse griend achter zijn huis in Everdingen in de Vijfherenlanden.

foto's: Frank Moens

Heb je laarzen bij je, was de eerste vraag die Aart Horden (63) mij stelde toen ik bij hem op bezoek kwam om te praten over zijn werk in de Zuid-Hollandse grienden. Nee, die had ik niet. Dom natuurlijk, want de regen had Nederland eind oktober voor een groot deel onder water gezet en grienden zijn meestal op de drassige stukken aangelegd. Gelukkig had hij op mijn ontkennend antwoord gerekend en had hij een paar laarzen voor mij klaar staan. De maat klopte ook nog aar-

dig. Aart Horden haalt het speciale gereedschap uit de schuur en gaat mij voor naar de griend die in 1903 is aangeplant door zijn grootvader. Het water komt tot aan mijn enkels terwijl wij soppend over een smal, enigszins verhoogd paadje tussen de wilgen doorlopen. Links en rechts van het pad staat het water nog veel hoger.

We lopen in een binnendijkse griend vertelt Aart. De werkzaamheden in het buitendijkse gebied verschillen niet, maar de arbeidsomstandigheden vroeger wel. De buitendijkse grienden zijn bijvoorbeeld te vinden in de Biesbosch, die vroeger bijzonder slecht toegankelijk was en waarin ook nog eb en vloed vrij spel hadden. Griendwerkers kwamen door de week niet thuis en moesten lang geleden eerst voor zichzelf een hutje bouwen op een redelijk droog stukje in de buurt waar ze konden overnachten. Op last van Koning Willem III moesten er op terpjes stenen huisjes worden gebouwd, omringd door bomen. De bomen waren een mooi markeringspunt en als het water eens een keer echt hoog kwam dan kon je de boom nog in. Alhoewel ook hier armoe troef was, hadden de binnendijkse griendwerkers het een stuk beter. Ze konden na het werk naar huis. Griendwerkers waren in loondienst bij een groot grondbezitter. Ze werkten op stukgoedbasis. Hoe meer bossen wilgentenen je aan het eind van de week kon afleveren hoe meer je verdiende. Het hakwerk in de grienden gebeurde vooral 's winters. Het was hard werken van donker tot donker en het leverde slechts een mager bestaan op. In de zomer was er vaak onvoldoende werk in het rijshout en werd er bijverdiend bij boeren. Het vak leerde Aart van zijn vader en die weer van zijn vader. Tot begin 17de eeuw heeft men de geschiedenis van het geslacht Horden kunnen traceren. Het waren allemaal polderjongens, die wisselend in de rijshoutteelt en bij boeren werkzaam waren. Aart Horden spijbelde vanaf zijn twaalfde van school om een paar centen bij te verdienen. Op zijn veertiende kwam een eind aan zijn schoolloopbaan en ging hij de grienden in. Hij heeft dit tot aan de VUT volgehouden, waarvan ruim de laatste kwart eeuw als griendwerker en voorlichter voor het Zuid-Hollands Landschap. "Oud werk in een nieuw jasje", zoals hij het zelf noemt.

Wilgenhakhout

Grienden zijn aangelegd op natte gronden. Een perceel wordt twee steken (twee spaden) diep gespit en daarin steekt men op zeventig centimeter van elkaar in de winter wilgenstokken. Daarvoor zijn in de loop der eeuwen verschillende soorten wilg gebruikt met klinkende namen zoals Duitse dot, Zwarte driebaster, Hengelaars grauw,

Donker tot donker"

Kaspische zandwilg, Schietwilg, Waardewilg, Katwilg en Wervelwaarde. De laatste soort heeft een soort rietachtige groeiwijze. De Katwilg is zeer geliefd bij het wilgenhaantje, een kevertje dat zich tegoed doet aan het blad. Ze worden volledig kaalgegeten en daardoor is deze soort niet meer bruikbaar, want door het bladverlies groeien ze nauwelijks.

De wilgenstokken schieten wortel en lopen uit. Na een jaar worden deze uitlopers verwijderd.

Het jaar nadat een stobbe is kaalgezet, loopt deze geweldig hard uit en vormt staken van zo'n twee meter hoog. Het volgende jaar nemen die vooral toe in dikte en ontstaan er op de stobbe dunnere twijgen, de wilgentenen. De oudste stobben in deze griend zijn ongeveer 75 jaar oud. Aart Horden wijst er een paar aan. Ze zijn prachtig begroeid met mos en er groeien allerlei soorten paddestoeltjes op. Zo oud had ik ze nooit geschat. Als je het vergelijkt met een volgroeide wilg van die leeftijd dan zijn dit maar schrielse stammetjes.

Horden laat zien hoe de stobben worden gestikt, zoals dat heet. Met een stikmes hakt of snijdt hij in een opwaartse beweging de tenen af. Het moet vooral opwaarts gebeuren, omdat anders de kans bestaat dat de stobbe van het zachte wilgenhout uit elkaar breekt.

De stiktenen gingen in het stukwerk: een bos met een omtrek van 86 centimeter. Deze tenen van ongeveer een meter lang werden gebruikt voor grauwe manden die dienden voor opslag van grof werk zoals aardappelen en bieten. De tenen behouden de donkere schors, vandaar deze benaming. Wanneer het rijshout twee of drie jaar op de stobbe staat, kan het geoogst worden. Daarvoor gebruikt hij een rijsoord of rijshaak. Bossen rijshout gaan vervolgens op de rug naar de rand van de griend om ze verder te bewerken. Dit hield in dat de zijscheuten eraf moesten en ze op lengte worden gehakt: kortkit van een meter lang, gewoonkit van één meter vijftwintig en langkit van één meter achtenveertig. De stokken met 104 stuks tot een bos gebonden werden per vin verkocht (= 104 bossen). Karreband (168 centimeter) ging met 52, halleffaats (184 centimeter) met 39 en tonneband (228 centimeter) met 26 stokken in een bos. De verschillende lengtematen dienden vooral voor de verpakkingsindustrie. Deze bestond vroeger voor een belangrijk deel uit fabricage van tonnen. Van de buigzame wilgentakken, in de lengte gehalveerd, werden hoepels gemaakt. Ik dacht dat er ijzeren hoepels om tonnen zaten, maar dat had ik dus mis. "Dat is tegenwoordig wel zo", zegt Horden, "maar vroeger was het ijzer onbehandeld en roestte het dus snel. Stel je voor dat een schip vertrok op haringvangst met een paar honderd tonnetjes met ijzeren hoepels aan boord. Deze zouden binnen de kortste tijd aan elkaar geroest zitten of de gevangen vis of jezelf werd er vreselijk smerig van. De houten hoepels waren wel minder duurzaam, maar gaven geen narigheid."

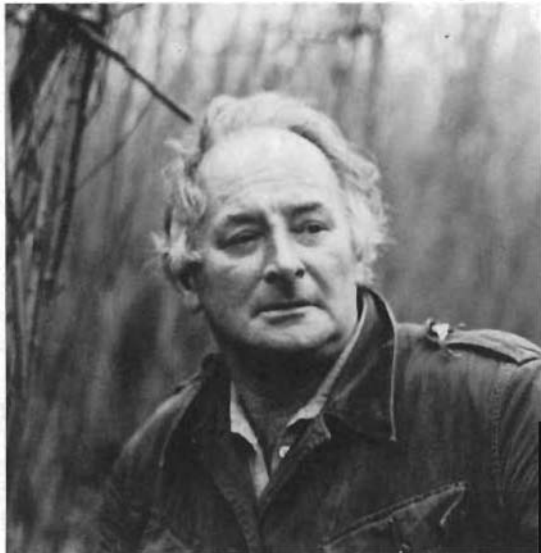

Onderhoud met wiedoord en pikzeis

Elke drie jaar wordt een griend geheel kaal gezet. Daardoor heb je er in de jaren daartussen nogal wat onderhoud aan. Doordat er na het kaal maken veel licht op de bodem komt, krijgen kruiden weer een kans en zullen massaal opkomen. In het eerste seizoen loop je met een pikzeis, een korte zeis met een lange steel, tussen de stobben het onkruid te maaien. Dit moest soms twee keer per zomer gebeuren. "Het volgende jaar waren de scheuten zo lang dat je er met de zeis niet meer door kon", vertelt Horden en geeft een demonstratie. "Met een wiedoord, een korte zeis met een korte steel, liep je dagen achter elkaar kromgebogen door de griend, het ergste onkruid te snijden."

Bonenstaken, rijsmatten en horden

Het wilgenhout had nog veel meer doeleinden. Tegenwoordig laten we de bonen langs bamboestokken groeien, maar voordat dit zijn intrede deed waren bonenstaken van wilgen het meest gangbaar.

De duizenden kilometers dijk in ons land hebben onder water een versteviging van rijsmatten waarop stenen worden gegooid. Dit geheel voorkomt dat de voet van de dijk door het stromende water wegspoelt. Ook nu nog wordt er rijshout voor gebruikt, maar je ziet ook allerlei kunststofmatten. Stokken, verticaal, tegen elkaar in het duinzand gestoken, zorgden ervoor dat het zand niet verder

stroof. En als vlechtwerk diende het voor heiningen en beschoeiingen. Ook werden er in vroegere jaren zogenaamde horden gemaakt, waaraan Aart waarschijnlijk zijn achternaam ontleent. Dit waren wilgenmatten, gemaakt door hordenvlechters, die dienden ter versteviging van hellingen. Ze werden ook gebruikt als vloeren voor zolders, want velen konden een houten vloer niet betalen. In plaats daarvan werden er dikke matten van wilgentenen tussen de balken gelegd. Na verloop van jaren waren ze doorgezakt en verdwenen ze in de haard.

Trotse grootvader

Ik wist globaal wat vrienden zijn en waarvoor het hout dient, maar wat ervoor komt kijken om met regelmaat het rijshout te kunnen oogsten, dat was nieuw voor mij. In ieder geval was ik bij Aart aan het goede adres. De stroom feiten en anekdotes die hij mij tijdens de wandeling vertelde, hield niet op. Al pratende kwamen we terug bij zijn woning waar zijn vrouw Dini ons opwacht. Trots laat hij de trouwfoto van hun dochter en de foto van hun drie kleindochters zien. Aan de opvolging van vader op zoon is een eind gekomen, maar dat betreuren ze allerminst. De koffie is gezet en aan de keukentafel zet ik de hoofdlijnen van ons gesprek op papier.

Iepenwacht

nieuw initiatief in de strijd tegen iepenziekte

San van der Molen

Sinds eind jaren tachtig de landelijke aanpak van de iepenziekte door de overheid is stopgezet vallen steeds meer iepen weg. We zien sindsdien een enorme toename van het aantal zieke iepen. De uitval stijgt razendsnel: 0,5 % van de iepen werd slachtoffer in 1991, 5% in 1996, 6% in 1997. Over 1998 zijn nog niet alle cijfers binnen, maar het is zeker dat de trend doorzet. Beheerders zitten met de handen in het haar.

Voor de bestrijding van de iepenziekte is een gezamenlijke regionale aanpak nodig. Het is van cruciaal belang dat zieke iepen snel worden weggehaald en op de juiste wijze worden afgevoerd. Sommige beheerders doen hun uiterste best en handhaven in feite het beleid van vóór 1991. Zij

staan echter machteloos als naburige beheerders nonchalanter zijn - de kevers die de ziekte overbrengen houden zich niet aan perceelsgrenzen!

Voor een aantal gemeenten, bedrijven en overheden, verenigd in het Iepenberaad, was deze

zorgelijke ontwikkeling aanleiding om de centrale aanpak nieuw leven in te blazen. Het resultaat is de oprichting van de Iepenwacht. De Iepenwacht moet het mogelijk en aantrekkelijk maken dat elke beheerder zijn iepen vakkundig laat controleren en zonodig laat opruimen. Gemeentes kunnen via de Iepenwacht ondersteuning krijgen om hun APV aan te passen en/of te handhaven. De Iepenwacht is een samenwerking tussen de Bomenstichting, het Landschapsbeheer, de Landbouw Voorlichting, Plantenziektkundige Dienst en Arcadis Heidemij Realisatie.

De Iepenwacht is nu nog in voorbereiding, maar in het volgende iepenziekteseizoen operationeel. Beheerders zullen verschillende overeenkomsten met de Iepenwacht kunnen aangaan om (een deel van) hun iepentaken uit te besteden. De Iepenwacht wordt in eerste instantie in Groningen, Friesland en Noord-Holland aangeboden. Deze gebieden zijn iepenrijk en van de beheerders is voldoende steun te verwachten. Zodoende kan ervaring worden opgedaan om zo snel mogelijk de Iepenwacht in de rest van het land aan te bieden, waar ook veel iepenbeheerders van goede wil op ondersteuning wachten.

Essenstoven, ouder dan u denkt

Piet Bremer

Hakhout en de door hakhout ontstane stoven kunnen van verschillende kanten worden belicht. Dit artikel is geschreven naar aanleiding van een studie aan essenstoven in de IJssel/Vech regio, waarbij met name aandacht is besteed aan de historische en ecologische betekenis van de stoven.

Het hakhout

Als de Es regelmatig bij de grond wordt gekapt (afgezet) loopt de overgebleven stam weer uit met jonge takken. Bij herhaald afzetten ontstaan essenstobben. Deze noemt men stoven. In de loop van de tijd worden de stoven steeds hoger en komen los van elkaar te staan. Het hart van de boom sterft af. Laag afgezette stoven krijgen dan ook een ronde vorm (afb. 1). Deze stoven worden Kollanders genoemd, genoemd naar het essenhakhout bij Amerongen in het Kromme Rijngebied. Bij hoge stobben ontstaan zogenaamde Hindersteyners. Deze vorm is bekender van eiken, iepen en haagbeuken, maar kan ook bij de Es optreden.

In het verleden is de Es bewust aangeplant en gevormd tot hakhout met een hakcyclus van eenmaal in de vier tot twintig jaar, afhankelijk van het gebruik van de takken of stammen (van bonen-

staken tot zwaar brandhout). Hakhoutpercelen treffen we binnen ons land vooral aan in de binnenduinrand en op de zware klei van het Kromme Rijngebied. Solitaire essenstoven (of groepen) zijn elders in ons land te vinden, in houtwallen, maar ook in houtsingels en slootkanten. Hun verspreiding is echter buiten de IJssel/Vech regio onvoldoende in kaart gebracht.

De leeftijd

Normaliter komt de Es voor op de lemige of kleiige gronden, waar de boom een hoogte van meer dan dertig meter kan halen. Essen worden als opgaande bomen vaak niet ouder dan tweehonderd jaar. Anders ligt dit voor regelmatig gekapte essen. Peterken merkt op dat deze stoven wellicht onsterfelijk zijn, zolang de stammen maar worden gekapt. Rackham vermeldt dat de grootste door hem in Engeland waargenomen stoof een doorsnede had van 5,6 meter en meer dan duizend jaar oud moest zijn. Hij vermeldt een viertal metingen of schattingen betreffende de relatie tussen de leeftijd en dwarsdoorsnede van de stoven. De gegevens wijzen op een groei van gemiddeld 2 - 3 millimeter per jaar. Bij Gelderingen (omgeving Steenwijk) konden bij enkele stoven met afgestorven delen de buitenste jaarringen worden gemeten. De gemiddelde dikte was

Eén van de meeste indrukwekkende essenstoven in de IJssel/Vech regio staat bij Gelderingen en heeft een doorsnede van ongeveer 2,7 meter. De stoof is even breed als de houtwal.

foto's van de schrijver

1,7 millimeter. Bij een uitgebreid onderzoek aan essen in Flevoland werd voor jonge bomen een gemiddelde groei van 2,2 - 3,3 millimeter per jaar vastgesteld. Op grond hiervan is uitgegaan van een gemiddelde groei van 2 millimeter, hoewel we niet weten welke invloed de hakcyclus en andere factoren (groeiplaats, klimaat) gehad hebben op deze dikte. De berekende leeftijden zijn dan ook schattingen.

Geschiedenis

De afgelopen jaren is een kartering uitgevoerd van essenstoven in de IJssel/Vechtdregio. Het veldwerk heeft zich daarbij vooral gericht op stoven van minimaal ongeveer een meter. Dit zijn stoven die waarschijnlijk ouder zijn dan tweehonderdvijftig jaar. In totaal werden 280 stoven geteld. De stoven bereiken hun hoogste dichtheid in het Zalkerbos en het houtwallengebied van Oldemarkt-de Woldberg. De mooist ontwikkelde stoven worden gevonden bij Gelderingen, westelijk van Steenwijk. De grootste essenstoof heeft hier een dwarsdoorsnede van drie-meter, hetgeen

overeen kan komen met een leeftijd van zevenhonderdvijftig jaar. Achttien stoven zijn ouder dan vijfhonderd jaar (afb. 2). Dat is een leeftijd waardoor deze essenstoven tot de meeste monumentale bomen van de regio behoren.

Opmerkelijk is dat naast jaarringen ook de geschiedenis van het gebied overeenstemt met de op houtwallen groeiende essenstoven. De eerste nederzetting in genoemde houtwallengebied (Thij, dichtbij Gelderingen) werd al in de 12de eeuw ge sticht. Hier vonden markebijeenkomsten plaats, waarvoor een door wallen omgeven grasveld diende. Het begin van de ontginning van de aangrenzende (huidige) Weerribben, toentertijd een hoogveen, wordt op het einde van de 12de of begin 13de eeuw gesteld. Deze ontginning zal pas begonnen zijn nadat de hoger gelegen gronden al geheel waren ontgonnen. Het lijkt aannemelijk dat al voor het jaar duizend een groot deel van het natuurlijk bos gekapt was en de grond verdeeld. Op deze ontgonnen gronden zal in eerste instantie rogge zijn verbouwd. De noodzaak voor aanleg van houtwallen en hagen ontstond,

10 jaar 100 jaar

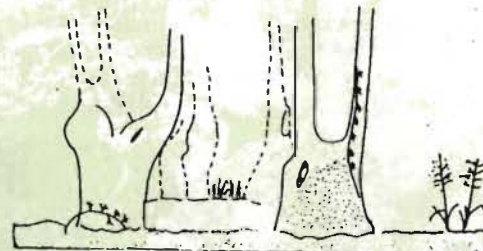

500 jaar

Het ontstaan van een essenstoof (boven-aanzicht).

Voor de oudste doorsnede is ook het zijaanzicht gegeven.

Een waarschijnlijk meer dan vijfhonderd jaar oude essenstoof in een houtwal op de Woldberg (omgeving Steenwijk). Naast de stoof groeide de Schedegeelster, een plant van oude bossen en houtwallen.

doordat men vee binnen én buiten wilde houden ter bescherming van de akkers en gewassen. Houtwallen langs oude wegen kunnen dan ook tot de oudste infrastructuur worden gerekend en moeten als toegangsweg tot het veen al bij het begin van de veenontginning hebben bestaan (in ieder geval vanaf 1150, maar mogelijk eerder). Enkele essen die toentertijd in de aangelegde houtwallen verschenen of misschien waren aangeplant, hebben waarschijnlijk de eeuwen met succes weten te overleven.

De ecologische betekenis van essenstoven

Naast een grote historische waarde hebben essenstoven een ecologische waarde. Dit geldt met name voor de stoven binnen hakhout. De oude stoven vormen een leefgebied voor zeldzame blad- en levermossen. Een mooi voorbeeld hiervan - ook landelijk gezien - betreft het Zalkerbos. Maar ook het uitgestrekte essenhakhout van het Kromme Rijngebied laat dit zien. Bijzondere soorten als Spatelmoss, Recht palm-pjesmos, Glad kringmos, Groot touwtjesmos, Struikmos en Gewoon pelsmos maken gebruik van de verschillende microhabitats. (afb. 3). De bijzondere mosbegroeiing hangt samen met het vochtige microklimaat dat binnen hakhout in

en om de stoven bestaat. Na kap wordt binnen twee tot vier jaar weer een gesloten kroonlaag gevormd en vindt volledig herstel van het microklimaat plaats. In houtwallen is het microklimaat veel droger door de sterke invloed van de wind. De eerder genoemde bijzondere mossen ontbreken hier. Vaak is het Klauwtjesmos aanwezig, wat wijst op verzuring van de bast door het regenwater.

Houtwallen met eeuwenoude essenstoven vallen ook op door bijzondere bosplanten. Het zijn soorten waarvan bekend is dat ze gebonden zijn aan oude bossen en houtwallen. Bij Gelderingen komen enkele wallen voor die als essenhakhoutwal zijn te typeren. Diverse soorten rozen zoals de Hondсроos, Heggeroos, Ruwbladige viltroos en de zeldzame Beklierde heggeroos wijzen hier tevens op een hoge ouderdom van het element. Elders bij Steenwijk (de Woldberg) wijst de kruidlaag met weelderige groei van Bosanemoon, Gierstgras, Grote muur en Schedegeelster op een hoge leeftijd.

In de IJssel/Vechtregio blijken wallen met eeuwenoude essenstoven steeds te behoren tot de botanische toppers van de regio. Nader onderzoek zal moeten uitwijzen of dat ook geldt voor andere regio's in ons land.

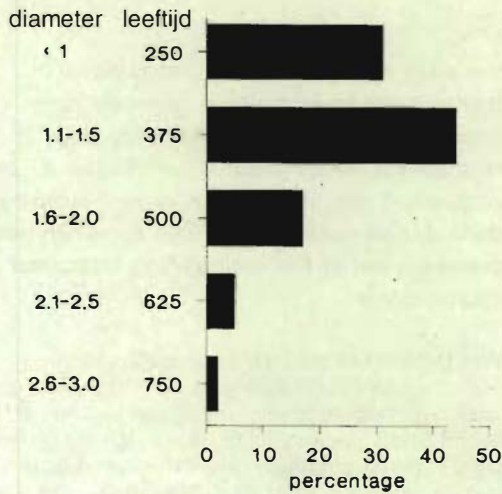
Slotopmerkingen

Voor een indicatie van de ouderdom van de stoven is uitgegaan van de Britse situatie en metingen aan de buitenste jaarringen. De gegevens stemmen redelijk met elkaar overeen en met de geschiedenis van verschillende gebieden. De feitelijke leeftijd laat zich echter niet meten omdat het centrum van de stov is verdwenen. Desondanks lijkt het erop dat essenstoven behoren tot de oudste bomen die in ons land groeien. Ze vertegenwoordigen een grote historische waarde en hebben eveneens een eigen specifieke ecologische waarde. In het verleden is de ecologische waarde wel onderkend, maar de historische waarde juist niet. De Molenaar & Schimmel constateren dat de leeftijd 'opmerkelijk groot' kan zijn, maar komen wat concrete aanduiding niet verder dan ruim anderhalve eeuw. Ook andere Nederlandse auteurs komen bij hun leeftijdschatting niet hoog uit.

Waar essenstoven in houtwallen voorkomen kunnen ze nog steeds worden bedreigd. Hoewel bestemmingsplannen, Ontgrondingenwet en Boswet bescherming bieden kunnen desondanks zeer waardevolle wallen verdwijnen. Zo werd enkele jaren geleden binnen de Gemeente Steenwijk nog een houtwal opgevoerd met eeuwenoude essenstoven! Het gekapte oppervlak

Diameter en ouderdom

De verdeling van essenstoven over diameterklassen voor gemeten stoven in de IJssel/Vechtregio (237 exemplaren). De geschatte leeftijd correspondeert met de hoogste waarde per diameterklasse.

werd overeenkomstig de Boswet netjes gecompenseerd in een hoek van het perceel. Onwetendheid, ook bij ambtenaren die toezien op genoemde wetten, ligt mede ten grondslag aan het verdwijnen.

Een actievere bescherming is daarom wenselijk. En dat begint door eerst de verspreiding van de oude stoven in kaart te brengen en vervolgens na te gaan of bescherming en beheer voldoende is. Een beschermde status voor de oudste en meest indrukwekkende stoven moet serieus worden overwogen. Met allerlei subsidiemogelijkheden moet het mogelijk zijn oude stoven voldoende te beschermen. Juist in gebieden met veel houtwallen op lemige grond (Twente, Achterhoek, Zuid-Limburg) kunnen nog eeuwenoude stoven worden ontdekt.

Literatuur

P. Bremer. 1998. De vegetatie van *Fraxinus excelsior*-opstanden in Flevoland. Rapport, in concept.
H. Bruinenberg. 1959. De tijd vertelt; over het leven in de Noordwesthoek. Steenwijk.
H.C. Greven. 1992. Changes in the Dutch Bryophyte Flora and Air Pollution. Significance of mosses for nature conservation. Recommendations for management. *Dissertationes Botanicae*. Band 194.
J. ten Hoven & F.D. Zeiler. 1996. Turfmakers en boterkopers. De geschiedenis van IJsselham, Ossenzijl, Kalenberg, Paaslo en Oldemarkt. IJsselacademie, Kampen.
J. Kroes & T. Hol. 1979. Het land van Vollenhove. Een historisch-geografische studie van het Noordwest-Overijsselse kultuurlandschap. Zwolle.
J. G. de Molenaar & H.J.W. Schimmel. 1984. Hakhout en natuurbehoud. Nederlands Bosbouwkundig Tijdschrift 56(2/3): 35 - 54.
G.F. Peterken. 1981. *Woodland conservation and management*. London/New York.
O. Rackham. 1980. *Ancient woodland: its history, vegetation and uses in England*. London.

Essenhakhoutwal bij Thij (omgeving Steenwijk). Deze wal is zeer waardevol door de oude essenstoven en bijzondere bosflora.

Donaties, schenkingen en legaten aan de Bomenstichting

De bomen varen er wel bij!

Het werk van de Bomenstichting wordt in toenemende mate mogelijk gemaakt door inkomsten uit donaties, schenkingen en legaten. Dit is een goede ontwikkeling. Er blijft echter nog veel werk liggen, omdat daarvoor de financiën ontbreken. Er zijn verschillende manieren om de Bomenstichting financieel te ondersteunen.

Wat gebeurt er met uw bijdrage?

Als donateur houden we u op de hoogte van de werkzaamheden door vier keer per jaar het tijdschrift Bomennieuws uit te geven. Verder stellen we u in de gelegenheid deel te nemen aan excursies en lezingen. Voor de duidelijkheid volgt een beknopt overzicht van de activiteiten.

Het werk van de Bomenstichting kent drie belangrijke pijlers:

- *Stimuleren en voorlichten* - Onder het motto 'Met bomen meer mens' streven we naar een betere zorg voor bomen. Dagelijks worden telefonische en schriftelijke vragen beantwoord over de meest uiteenlopende boomonderwerpen. Met bijvoorbeeld het IepenBeraad stimuleren we de lokale overheid tot een gecoördineerd beleid ten aanzien van de bestrijding van de iepenziekte.
- *Acties en advies* - Jaarlijks worden in ons land honderden kapvergunningen verstrekt. In onze ogen is dat in veel gevallen onterecht. Door het aandragen van alternatieven proberen we de kap te voorkomen. In sommige gevallen is daar actie in de vorm van een juridische procedure voor nodig. Als onafhankelijke organisatie beoordeelt de Bomenstichting gevraagd en ongevraagd de visie op bomen van anderen en treedt zij adviseerend op. Voor de Bomenstichting geldt dat een gezonde boom het behouden waard is, mits de veiligheid van de mens niet in gevaar wordt gebracht.
- *Register van 'Monumentale Bomen' en Bomenfonds* - De Bomenstichting beheert het Register van Monumentale Bomen, waarin zo'n

tienduizend objecten staan beschreven. Elk jaar komen daar nieuwe bij en door allerlei oorzaken verdwijnen er ook weer bomen. Met geld uit het Bomenfonds kunnen we eigenaren van monumentale bomen tegemoet komen in de onderhoudskosten.

Donaties

Jaarlijks vragen we u een bijdrage te geven in de vorm van een donatie. De Bomenstichting is door de overheid aangemerkt als een 'instelling van algemeen nut'. Dit houdt in dat alle donaties en schenkingen aftrekbaar zijn voor de inkomstenbelasting. Er zijn wel voorwaarden aan verbonden. In de eerste plaats moet u het aantoonbaar kunnen maken door bijvoorbeeld een giro- of bankoverschrijving. En er is een grens gesteld aan de aftrekbaarheid. Alle giften in een kalenderjaar aan 'goede doelen' zijn aftrekbaar, zolang ze samen niet minder dan 1% of niet meer dan 10% deel uitmaken van uw onzuivere inkomen. U hoeft dit niet door een notaris te laten vastleggen.

Schenkingen

Misschien wilt u de Bomenstichting eens iets extra's geven, bijvoorbeeld voor een bepaald project. Wij overleggen daar graag met u over. U kunt daarmee profiteren van een extra belastingvoordeel. U kunt kiezen uit een eenmalige schenking of een schenking in termijnen. Voor een schenking in termijnen moet u minimaal vijf jaar achtereen jaarlijks een van tevoren vastgesteld bedrag overmaken. Dit moet vastgelegd zijn in een notariële akte. Er is geen minimum of maximum gesteld, alleen wanneer uw schenking de limiet van f 8084,- (in 1998) per jaar overschrijdt, moet de Bomenstichting 11% schenkingsrecht over het totale bedrag betalen.

Legaten

U kunt de Bomenstichting een deel van uw bezit (legaat) nalaten, maar u kunt de Bomenstichting ook benoemen tot erfgenaam van uw gehele bezit. Daarvoor is een testament nodig, waarin uw uiterste wilsbeschikking is vastgelegd. Alleen een notaris kan een rechtsgeldig testament opstellen. Als 'instelling tot algemeen nut' is de Bomenstichting tot een bepaald bedrag geheel vrijgesteld van successierecht. Jaarlijks stelt de overheid hiervoor een limiet vast. In 1998 is dat f 16.167,-. Wanneer het legaat of de erfenis deze grens overschrijdt, is de Bomenstichting 'slechts' 11% successierecht verschuldigd over het totale bedrag.

Zorgvuldig kiezen

We nemen niet aan, dat u het besluit over de bestemming van uw bezit zomaar neemt. Misschien wilt u eerst extra informatie over de Bomenstichting of over een speciaal project. Komt u gerust langs, we staan u graag te woord. Over de voorwaarden voor schenkingen en legaten kunt u bij elke notaris terecht. Zij geven u graag de nodige informatie.

Schenkingen
in
1998

Het afgelopen jaar ontving de Bomenstichting diverse giften en legaten. Alleen al voor het IepenBeraad ontvingen we ruim f 40.000,- van vele honderden donateurs. De bedragen varieerden van f 15,- tot f 1000,-.

Uit nalatenschappen van donateurs ontvingen we f 52.000,-. Daaraan waren geen speciale bestemming verbonden. En aan giften kreeg de Bomenstichting dit jaar reeds f 4.000,- op haar bankrekening bijgeschreven. We zijn alle gevers daar zeer erkentelijk voor.

standpunt

Bijna iedere boomsoort laat uitgebreid met zich sollen zonder dood te gaan, vooral als de boom nog jong is. In de hele wereld wordt daarvan gebruik gemaakt. De uiterste vorm van ingrijpen in het leven van een boom is waarschijnlijk de bonsai: boom in pot. Daarbij wordt een boom, die onder normale omstandigheden bijvoorbeeld 25 meter hoog kan worden opgekweekt tot een gezonde miniatuurboom van bijvoorbeeld 50 cm hoog, die er verder precies zo uitziet als zijn grote broer. In Nederland zijn we vanouds bekend om onze leibomen en knotbomen. Deze bomen zien er bij een goede verzorging gezond uit; veel mensen vinden ze mooi en ze zijn thuis gaan horen in ons landschap. De knotbomen langs de

mensen. De eerste mensen waren duizenden jaren geleden deelnemer in het ecosysteem, in de strijd om het bestaan. Ze zullen in het begin geen wezenlijke invloed gehad hebben op het landschap, de biodiversiteit, de natuur. Ze waren natuur. Maar ergens tussen toen en nu zijn we steeds meer gaan overheersen en roofbouw plegen. Héél lang heeft dat nog steeds te maken gehad met overleven, met de menselijke strijd om het bestaan. Leib-, knot- en snoeibomen, heggen, houtwallen en grienden waren puur functioneel als zonnescherm, leverancier van boerengeriefhout en veevoer en vee- en wildkering. En er waren geen alternatieven, zoals die er nu wel zijn. Je zou kunnen stel-

Van knotboom tot bonsai

sloot en de leibomen voor de boerderij zijn een cultuurhistorisch gegeven. Maar mag het ook, ethisch gezien? Die vraag aan de Bomenstichting, die immers het respect voor bomen wil bevorderen, wil ik in dit 'Standpunt' eens van alle kanten bekijken, teneinde tot een voorzichtig eindoordeel te komen. Ik ga ervan uit, dat ieder boom een uniek levend wezen is, dat respect verdient om zichzelf, om zijn 'intrinsieke waarde'. Maar als je heel ver gaat met dat respect, dan mag je dus absoluut niet meer ingrijpen in het eenmaal begonnen leven van de boom, op geen enkele manier, op geen enkel moment. Het gevolg daarvan zou zijn dat de natuur, nu nog stevig in bedwang gehouden in Nederland, in enkele tientallen jaren weer het heft in handen neemt. Laten we eens kijken wat er dan gebeurt. De meeste mensen houden het erop dat het grotendeels bos wordt. Maar betekent dat ook, dat iedere, eenmaal ontkiemde boom tot aan zijn natuurlijke einde een ongestoord, volmaakt groeiproces zal doormaken? 'Natuurlijk' niet! We weten wel beter: de natuur is zonder scrupules voor al haar schepselen, ook voor bomen. Het is eten of gegeten worden, letterlijk en figuurlijk. Zo ontstaan er, zonder dat de mens zich er mee bemoeit zelfs bonsaibomen, doordat konijnen jaar na jaar aan de knoppen van jonge bomen vreten. Het samenspel tussen bomen, planten, grote en kleine dieren, schimmels, bacteriën, weersomstandigheden, bodem en water zorgt ongetwijfeld ook voor knot- en leibomen, heggen en houtwallen van volkomen natuurlijke oorsprong. Terug naar de realiteit van een samenleving mét

len, dat we sinds het einde van de Tweede Wereldoorlog, niet meer afhankelijk zijn van gesnoeide bomen, zoals we ook niet meer afhankelijk zijn van de jacht om aan onze vleesbehoefte te voldoen. Maar er wordt nog steeds vrolijk gesnoeid, zoals er ook nog vrolijk wordt gejaagd, niet meer om te overleven, maar om aan andere behoeften te voldoen: de behoefte aan natuur, die echter wel binnen bepaalde grenzen moet functioneren. Het zou interessant zijn om deze vergelijking uit te werken: beheersjacht vergelijken met het snoeien van bomen in smalle straten, plezierjacht met het vormen van bonsaibomen. Maar de vergelijking gaat mank, omdat bomen andere wezens zijn dan dieren. Bovendien worden de dieren gedood en de bomen niet, zij worden 'slechts' gesnoeid. Is dat snoeien een kwelling voor de boom? We weten het niet, dat is het probleem. Wel durf ik te stellen dat respect en deskundigheid bij de snoeier groot verschil maken. Als een boom op een zodanige manier wordt gesnoeid, dat hij gezond blijft en goed functioneert, dan lijkt daar weinig op tegen. Zelfs het opleiden van bonsaibomen is dan geen vorm van boomkwellerij. Anders wordt het wanneer bomen niet meer als levende organismen worden behandeld, maar op ondeskundige en/of respectloze manier worden gekortwiekt. Het blijft een moeilijke discussie, waaruit ik toch een voorlopige conclusie trek: het mag, maar dan wel met respect en deskundigheid, zodat de boom gezond blijft.

Marjan van Elsland

Adviseurs groenvoorziening en terreininrichting

SmitsRinsma

Uitvoeringsvoorbereiding
en directievoering, expertises en
groenbeheer, calculaties
en budgetbewaking

1973-1998 **25** jaar
IJsselkade 9a, Zutphen
Postbus 4051, 7200 BB Zutphen
Telefoon (0575) 58 52 20
Fax (0575) 58 52 22

BOMENDIENST

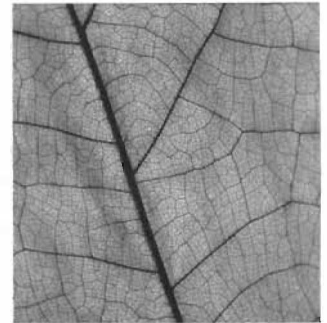

- Strategisch boombeheer
- Boomverzorging
- Verplanten van grote bomen (Optimal/Newman)
- Leveren van grote bomen
- Onderzoek groeiplaats en stabiliteit (VTA)
- Groeiplaatsverbetering
- Specialistische bestrijding iepziekte met Dutch Trig®
- Specialistische plaagbestrijding van luizen en rupsen
- Boomtaxaties

ARCADIS
HEIDEMIJ REALISATIE

ARCADIS Heidemij Realisatie
Bomendienst
Marowijne 80, 7333 PL Apeldoorn
Postbus 177, 7300 AD Apeldoorn
Telefoon 055 599 9444
Telefax 055 533 8844

groenbeheer inzichtelijk in beeld

Voor efficiënt groenbeheer van landelijke en stedelijke gebieden is inzicht in aantallen, kosten en verzorgmethoden vereist. Ondanks de complexiteit en veelheid aan gegevens maakt **MB-Beheer** het groen- en landschapsbeheer voor iedereen tot een eenvoudige zaak. **MB-Beheer** beschikt over een uitgebreide functionaliteit, werkt razendsnel en is zeer gebruiksvriendelijk. Gegevens kunnen rechtstreeks worden gekoppeld aan tekensystemen als AutoCad en MicroStation. Het bijhouden van inventarisatiegegevens gaat daarmee nog sneller. Tevens vervaardigt u in een handomdraai thematische kaarten. Uiteraard is koppeling met RAW-programmatuur mogelijk.

Ervaar het gemak en de doeltreffendheid van **MB-Beheer**, maak een afspraak voor een demonstratie!

MB-Beheer

Bakker & Spees
Prinsengracht 76, 1015 DX Amsterdam
Tel.: 020 638 1489 fax: 020 638 4302
<http://www.xs4all.nl/~bakspe>

BTL BOOMVERZORGING

Bij BTL is alles in één hand:

- snoeien met hoogwerker en klimtechniek
- planten en verplanten
- groeiplaatsverbetering

Onderzoek - Advies - Uitvoering

BTL Uitvoering Hoofdkantoor: Rijksweg 11, 5076 ZG Haaren. Telefoon (0411) 62 20 36. Telefax (0411) 62 26 49.

BTL Uitvoering
Groenvoorzieningen

Regio-indeling

Noord-Oost Nederland
Emmen
Ulrum

Midden-West Nederland
Bruinisse
Maarsse

Brabant en Gelderland
Haaren
Oss
Roosendaal
Veldhoven

Limburg
Roermond
Stein

COPIJN

Groenekan

sinds
1777

verrassend ontworpen - zorgvuldig gekweekt

- ontwerp bureau -
- boomkwekerij -
- groei-, snoei- en kapadvies -
- herkenning ziekten en aantastingen -
- boomtaxaties -

Brochure vormbomen en boomvormen op aanvraag

Copijn • Groenekanseweg 174 • 3737 AK Groenekan

tel. 034621 - 2401 • fax 034621 - 1207

De juiste combinatie:

- natuur- en gebruiksvriendelijk
- aantrekkelijke prijs/kwaliteit-verhouding

Omdat wij zoeken naar duurzame oplossingen, importeren wij veel van onze meubels zelf. Hierdoor krijgt u bovendien een voor Nederland verrassend andere collectie te zien.

Ontdek "het antiek van de toekomst"

Danske
Møbler

Hansen

TEAM7

Laurssen

STOKKE

Hamaso

Redering & Lakerveld

Lijnmarkt 43, Utrecht (centrum) • Telefoon: 030 - 231 51 28
Geopend: dinsdag t/m vrijdag 10 - 18 uur • zaterdag 10 - 17 uur

TE HUUR

2 ha goede grond voor bomenteelt
in de Betuwe
tel. 0345-558258 (n.o.z.)

ARBORTEC

boomonderzoek - taxatie - advies

A.J.W.J. Engelen
boomtechnisch adviseur
beëdigd taxateur van bomen
en houtige gewassen
Lid N.V.B.T.B.

Heide 34, 6071 LH Swalmen
Telefoon / fax 0475-505134
Mobile 06-54371926

Een uitgebreid en actueel
overzicht van artikelen van
de Bomenstichting vindt u
op de Internet site:
www.pz.nl/bomen

nummer één in duurzaam kastanjarahout!
uitsluitend ontschorst paalhout van gecontroleerde kwaliteit

VAN VLIET-LEERSUM

TELEFOON: (0343) 454400 FAX: (0343) 452004 MAARSENBERGSEWEG 53, 3956 KV LEERSUM

**Kastanje Rasterpalen, Kastanje Antimaaischadepaaltjes, Kastanje
Boompalen, Origineel Engels Kastanje Hekwerk, Kastanje Antiparkeerpaal**

BEL OF FAX VOOR EEN BEZOEK VAN ONZE VERTEGENWOORDIGER MET PROEFMODELLEN

**INVENTARISATIE EN BEHEERSPLANNEN
ONDERZOEK EN ADVIES
BOOMVERPLANTING, VERZORGING, VELLING
GROEIPLAATSVERBETERING**

TRAININGEN

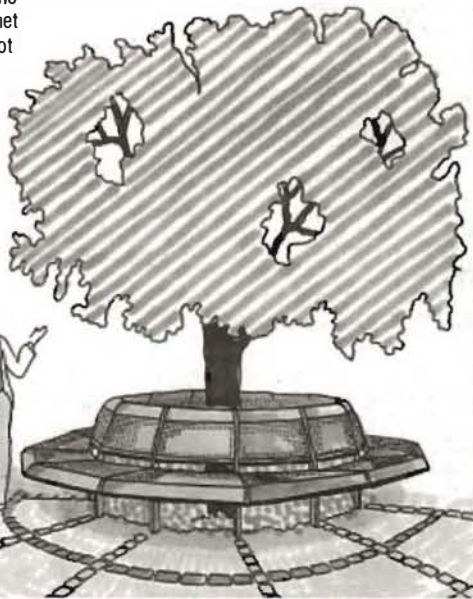
INSTRUCTIES

LEVERING VAN: KLIM- EN VERANKERINGSMATERIALEN, BOOMKOKERS.

ARBORI-ARNHEM, Leen Hoogstad: Vredesteinsestraat 4 6665 LG Driel Tel: 026-4722718 Fax: 026-4723823 AutoTel: 06-52832036

Bomen, rustpunt van nature

Bomen in de stad verhogen de kwaliteit van het milieu en dragen bij tot gunstige leefomstandigheden. Stadsbomen hebben vaak onze hulp nodig: systeem-boomroosters en boomkorven kunnen daarbij een hulpmiddel zijn.

Maar bomen kunnen ook dienstbaar zijn aan de mens: boombanken zijn daar een goed voorbeeld van. Deze banken maken van de boom een rustpunt van nature. Vraag onze uitgebreide brochure aan!

Inter Design

**INTERNATIONAAL DESIGN VOOR
STADS- EN LANDSCHAPSMEUBILAIR**
Postbus 217, 6800 AE Arnhem, Nederland.
Tel. 026-311 73 04. Fax 026-311 67 81.

Afdeling boomverzorging

- snoeien van bomen d.m.v. klimtechnieken en met inzet van 2 eigen hoogwerkers.
- standplaatsverbeteringen d.m.v. aanbrengen bomenzand en beluchtingen/bemestingen onder hoge druk.
- onderzoek en rapportages
- leveranties bomenzand
- boomverplantingen met newmanframe

**VAN HELVOIRT
GROENPROJECTEN BV**

• oisterwijksebaan 8A • 5056 RD berkel-enschot • tel. 013- 540 82 00 • fax: 013 - 5408201

**Te koop
gevraagd:**

**Populieren- en
iepenstammen**

(iepenstammen)
t.b.v. zinkers
voor de
visserij-industrie
in Noorwegen

Rondhouthandel-Bomenrooibedrijf

v.d. Horst bv

Rolderstraat 27,
7849 PB De Kiel
Telefoon: 0591 - 382202
Fax: 0591 - 381910,
Autotel. 06-52900375,
06-52906596.

DE JUISTE ZORG VOOR BOMEN

**VAN JAARVELD / VAN SCHERPENZEEL
BOOMTOTAALZORG**

Overeind 42, 3998 JB SCHALKWIJK
Telefoon: (030) 601 18 80
Fax: (030) 601 23 66

Bliksembomen

Nieuwsgierig lezend in het zomernummer van Bomennieuws kwam ik het artikel van Tertius Bolhuis over De Varenbeuk tegen. Ik ken Tertius nog uit zijn middelbareschooltijd als derde van de vier zonen Bolhuis en was benieuwd naar zijn verhaal. Lezend in zijn stukje "Sterfelijk" (blz. 18) werd ik ook door de bliksem getroffen. Dit is nu de derde keer dat ik geconfronteerd wordt met een bliksem die in een beuk is ingeslagen. In 's-Graveland op Landgoed Boekesteyn staat een grote beuk van ongeveer tweehonderd jaar oud die een krachtige bliksemingslag heeft gehad en in Oosterbeek in de buurt van de Italiaanseweg staat een wat jonger exemplaar waarin ook een forse bliksembaan te zien is. Deze beide bomen hebben zich goed hersteld en in de dichtgegroeide bast zijn de karakteristieke littekens van een bliksembaan met een centrale naad duidelijk te zien. Nu weer een beuk waar de bliksem ingeslagen is, en wel een beuk die er aan is doodgegaan. Hoe komt men toch aan het gezegde in Duitsland: Von den Eichen sollst Du weichen, aber die Buchen soll man suchen, als het onweert? Het is een oude volkswijsheid, maar ook in beuken slaat de bliksem wel degelijk in. En niet zomaar een klein beetje, nee als voltreffers zoals in de beuk op Boekesteyn en blijkbaar in die rode beuk bij Tertius. Hebben onze voorouders dan niet goed opgelet? Dat hebben ze denk ik wel degelijk. Zij letten minstens zo goed op de verschijnselen om hen heen als wij.

Waar slaat de bliksem eigenlijk in? Kerktorens, hoge bomen en water hoor je vaak als antwoord. Maar de ene kerktoren en boom wordt meerdere keren getroffen in de loop der tijd en andere nooit. Dat komt omdat de bliksem een ontlading is die altijd naar een plek op aarde probeert te gaan met het grootste potentiaalverschil. Als er op zo'n plek iets is dat geleidt - een kerktoren, gebouw of boom, dan slaat daar de bliksem in. Een plek op aarde met een groot potentiaalverschil is bijvoorbeeld een ondergrondse waterloop, een zone in de ondergrond die door haar opbouw van de aardlagen het water sneller afvoert dan de omgeving. Als op die lagen boven zo'n waterloop een boom groeit of een kerk staat, zijn dat prachtige geleiders voor de bliksem. Er zijn boomsoorten die een duidelijke voorkeur hebben om boven zo'n ondergrondse waterloop te groeien, zoals eiken en wil-

gen. Zo kunnen ze met hun wortels makkelijk hieruit water opnemen. Beuken houden van drogere voeten, maar als wij ze meestal planten kan dat best op zo'n baan zijn.

Maar er is meer aan de hand, want er zijn meestal meerdere bomen die op zo'n waterloop groeien en maar in enkele bomen slaat de bliksem in. Soms zelfs meerdere keren. Een goed voorbeeld hiervan is de monumentale Heilige Eik van Den Hout (Gemeente Oosterhout, Noord-Brabant). Dit is een eik van ongeveer vijfhonderd jaar oud waarvan alleen nog maar een buitenrandje van de stam over driekwart van de omtrek staat. Hier is de bliksem in het verleden verscheidene keren met volle kracht ingeslagen (zie ook Monumentale Bomen in Nederland, blz. 58), terwijl er vlakbij veel hogere bomen groeien en hogere huizen

boven:
Dichtgegroeide bliksembaan in een douglasspar.
foto: Maja Kooistra
onder:
De Heilige eik van Den Hout (Gemeente Oosterhout). Hier is de bliksem in het verleden verscheidene keren met volle kracht ingeslagen.
foto: B. Oudenhoven

staan. Niet alle bomen schijnen dus even 'aantrekkelijk' te zijn voor de bliksem.

Wat er mijns inziens een belangrijke rol bij speelt, is dat bomen op zich ook al geleiders zijn. Dit is goed te zien op een warme zomerdag in de trillende lucht boven een heideveld of een zandvlakte. Als er bomen in staan zie je dat de lucht anders langs deze bomen 'trilt' en als je dan goed kijkt zie je dat de lucht bij bepaalde boomsoorten altijd omhoog 'trilt' en bij ander soorten omlaag. Ik ben dat systematisch gaan onderzoeken en ontdekte dat bij bomen zoals beuken en lindes deze geladen luchtstroom omhoog liep en bij bomen zoals eiken en dennen omlaag. Deze stroom bleek voor veel mensen een met de hand voelbare laag langs de stam van een boom te zijn (zie ook mijn boekje 'Ontmoetingen met bomen'). Deze stroom bleek ook bij een bepaalde boomsoort altijd hetzelfde te zijn: of omhoog of omlaag. Aan de hand van deze en nog een aantal kenmerken van boomsoorten heb ik ze toen ingedeeld in twee groepen: nl. de solar bomen met een stroom naar de aarde en de lunar bomen met een stroom omhoog.

Ik had dit al zeer veel keren gecheckt toen ik tot mijn verbazing een keer bij volle maan merkte dat de stroom langs de bomen omgedraaid was. Bij boomsoorten waar het anders altijd omhoog langs stroomde, liep de stroom nu naar beneden en andersom. Dit bleek bij iedere volle maan voor een korte tijd te gebeuren. Omdat een sterke neergaande stroom de bliksem het best geleidt, denk ik dat de bliksem altijd inslaat in bomen die tijdens onweer een stroom naar beneden kennen. In dat geval is het mogelijk dat de bliksem ook in kan slaan in beuken, maar dan alleen bij volle maan. Het oude Duitse gezegde gaat dan vrijwel altijd op, behalve bij volle maan. Aangezien de meeste mensen meestal overdag buiten bezig zijn, is dit gezegde nog steeds bruikbaar en terecht. Maar als het onweert bij volle maan, ga dan maar onder een zomereik staan.

Ik hoor graag of iemand waarnemingen heeft van bliksemingslagen in bomen met vermelding van boomsoort, datum en tijdstip. Dan kunnen we nakijken of die waarnemingen deze veronderstellingen onderbouwen of niet.

Maja Kooistra

Een echte kerstboom of een van plastic?

Miljoenen kerstbomen sieren elk jaar huiskamers en andere plaatsen. Naar schatting waren het in 1997 zo'n drie miljoen levende en ruim tweehonderdduizend kunstbomen.

Ook elk jaar wordt de Bomenstichting gevraagd wat zij van het gebruik van levende kerstbomen vindt. Het antwoord is meestal: zolang de bomen speciaal voor dit doel zijn gekweekt, heeft de Bomenstichting daar geen bezwaar tegen. Het is net als met kropjes sla, alleen moeten ze wat langer groeien. Echter als er illegaal uit het bos wordt gekapt of er vindt roofofbouw plaats dan ligt de zaak uiteraard anders. Het gaat dan toch ten koste van bomen: na veertien dagen, drie weken liggen ze verdroogd op straat. Dan kan je toch beter een kunstboom nemen, is de reactie op ons antwoord. Is een kunstboom dan zoveel beter?

De Consumentenbond heeft vorig jaar onderzocht wat de voor en nadelen zijn van echte en kunstbomen. Het onderzoek is beschreven door mevrouw J.M. Hekhuis in het decembernummer van de Consumentengids in 1997 en het eerste nummer van het Nederlands Bosbouw tijdschrift van dit jaar. Men is uitgegaan van natuurlijke bomen die een kerstperiode meegaan en daarna worden vernietigd. Het verwonderde mij, maar een kunststof boom kwam in het onderzoek slechter uit de bus dan de gekweekte kerstboom. De reden daarvoor is dat de fabricage en het na een aantal jaren verbranden van een kunstboom - ze gaan gemiddeld tien jaar mee - schadelijk is voor het milieu.

Kunstbomen hebben naalden van PVC en zijn vaak niet bepaald vrij van zware metalen zoals lood, cadmium en chroom. Daarbij komt nog dat het basismateriaal van kunstbomen aardolie is en zowel bij de productie als bij verbranding extra kooldioxide aan de atmosfeer wordt vrijgegeven. Nog los van de vraag of een kunstboom mooi is en niet van echt te onderscheiden, wijst de uitkomst van het onderzoek in het voordeel van de echte boom. Een natuurlijke boom verbruikt tien keer minder grondstoffen en vijf keer minder energie. Er wordt niet meer kooldioxide in de atmosfeer gebracht en de benodigde hoeveelheden mest en onkruidbestrijdingsmiddelen voor het opkweken van de bomen zijn gering. Na Driekoningen verdwijnt de kerstboom in de versnipperaar of op de brandstapel.

Ons standpunt is dus, kort samengevat: gekweekte boom - ja; kunstboom - zo min mogelijk; boom uit bos - nee!

Frank Moens

Een echte kerstboom blijkt minder milieubelastend te zijn dan een van kunststoffen gemaakt.

Boeiende vierde Dierckx-lezing

Eind oktober werd voor het vierde achtereenvolgende keer de Dierckx-lezing gehouden. Frans Vera was uitgenodigd om het onderwerp waarop hij onlangs promoveerde toe te lichten. Zijn lezing was getiteld: bomen en grote grazers, vrienden of vijanden? Een boeiend verhaal waarin Vera sprak over hoe het landschap er rond het begin van onze jaartelling uit zou hebben gezien. Aan de hand van studie naar herkomsten en betekenissen van woorden neemt hij de stelling in dat Nederland vroeger een vrij open landschap kende, met bossen en bosjes. Dit is in strijd met de visie van vele anderen die zeggen dat ons land bestond uit ondoordringbare bossen. Naderhand kregen we nogal wat vragen of de tekst van de lezing verkrijgbaar is. Dit is niet het geval, maar het proefschrift van Frans Vera is in de boekhandel verkrijgbaar. Het is getiteld: Metaforen voor de wildernis; eik, hazelaar, rund en paard. Het is uitgegeven door het Ministerie van LNV, ISBN 90 901 0975 7 en kost f 75,-. We onderzoeken nog de mogelijkheid een samenvatting van de lezing in een van de eerste nummers van Bomennieuws van 1999 op te nemen.

Frank Moens

Geslaagde donateursdag KEMA en Mariëndaal

Ruim honderd donateurs woonden 7 november de najaarsdonateursdag bij op het terrein van de KEMA in Arnhem. Het ochtendprogramma bestond uit lezingen van de heer Timmermans van de KEMA en de heer Koos Dansen van de Stichting het Geldersch Landschap.

De kantoren van de KEMA zijn gevestigd op het voormalig landgoed 'Den Brink' en in de loop van de ontwikkeling is met de grootste moeite geprobeerd de gebouwen zoveel mogelijk in te passen in het bestaande groen. Sommige gebouwen zijn met een speciale constructie om bomen heen gebouwd.

Landgoed Mariëndaal is eigendom van het Geldersch Landschap. Koos Dansen liet aan de hand van schitterende dia's zien wat er zoal komt kijken bij het beheer van landgoederen en wat voor flora en fauna men kan aantreffen.

Na een goed verzorgde lunch kreeg het gezelschap onder deskundige leiding een rondwandeling over het een deel van het KEMA-terrein en een stuk van Mariëndaal. We hadden het geluk een van de weinige droge en zonnige dagen te treffen. Een enorme treurbeuk langs de rand aan de Utrechtseweg viel met name op evenals een gigantische vrijstaande beuk aan de rand van een gazon midden op het terrein. Veel bomen hebben tijdens de Tweede Wereldoorlog in de vuurlinie gestaan en zitten vol met granaatscherven. Dit is tot op de dag van vandaag nog goed waar te nemen. In Mariëndaal vormde het bezoek aan de Groene Bedstee, een beukenberceau van ongeveer vierhonderd meter lengte, het hoogtepunt van de wandeling.

Frank Moens

Druïden terug in Nederland

Druïden, bestaan die nog?

Ja, en het worden er weer meer, ook in Nederland!

De geschiedenis van het neo-druïdisme begint in 1792 als de Welshman Iolo Morganwg voor het eerst een staltje stenen uit zijn broekzak te voorschijn haalt, een steencirkel op Primrose Hill in London legt en er gewoon in het openbaar met andere druïden uit verschillende Keltische landen een lentedequinox-ceremonie viert. Men was toen en nu dikwijls nog steeds geïnspireerd door de contacten met de inheemse volkeren uit Noord-Amerika. Wat zij deden, kenden wij hier immers ook.

Schriftelijke cursus

Na enkele eeuwen mondelinge overlevering heeft de Engelse Order of Bards, Ovates and Druids (OBOD) in 1988 besloten een een drie jaar durende schriftelijke cursus te starten. Stapje voor stapje oefen je daar hoe je spiritueel kunt werken met de elementen, het benaderen van bomen en dieren, de betekenis van oude mythen, de kracht van stenen cirkels, dolmen en menhirs. We houden ons uitgebreid bezig met de bomen en de oude Ierse Ogham-tekens, dekraanvogeltaal, waarin iedere boom een eigen betekenis en geneeskracht heeft. Onze leidraad daarbij is het door Britse OBOD leden gemaakte 'Het Keltisch bomenorakel' (door Liz en Colin Murray - Uitgeverij Becht, Haarlem).

Kampen en workshops

Af en toe zijn er kampen, weekeinden of workshops in Engeland en Nederland. En een aantal mensen viert samen de seizoenswisselingen, in de openlucht in een bomencirkel, op een heilige plek of gewoon thuis. En iedere druïde heeft wel een eik, beuk of andere boom waar hij of zij regelmatig op bezoek gaat. Het is dan ook niet meer dan logisch dat wij de Bomenstichting een warm hart toedragen en alle succes wensen met hun activiteiten.

Meer informatie

- website www.druidry.org
- Boeken van Philip Carr-Gomm, in het Nederlands is er 'de Druïdentraditie', het Keltisch bomen orakel en binnenkort ook in het Nederlands verkrijgbaar, het Druïden Dieren orakel. Of schrijf OBOD, PO box 1333, Lewes, East Sussex BN7 1 DX, Engeland

Boomverzorgingsbedrijven richten eigen organisatie op

Het was jarenlang een wens van boomverzorgende bedrijven een eigen organisatie op te richten, maar initiatieven strandden steeds.

Uiteindelijk is het dan toch zover. De oprichting van de Nederlandse Vereniging van Boomverzorgende bedrijven, de NVB, werd onlangs gepresenteerd.

De NVB moet niet worden verward met de enige honderden leden tellende Kring Praktiserende Boomverzorgers (KPB). Deze bestaat al bijna twintig jaar en daarvan kunnen alleen boomverzorgers op persoonlijke titel lid worden. De KPB is met name een studiekekring, die op gezette tijden bijeenkomsten organiseert om haar leden met de nieuwste ontwikkelingen in het boomverzorgingsvak kennis te laten maken. Met de oprichting van de NVB hebben ook de bedrijven een organisatie voor de behartiging van hun belangen. De NVB wil zich aansluiten bij de Vereniging van Hoveniers en Groenvoorzieners en heeft het kantoor in Bunnik van deze organisatie als vestigingsplaats gekozen.

De eerste boom, gefinancierd uit het Herplantfonds, arriveerde op 27 november in Schoonhoven met de takken samengebonden.

Marjan van Elstrand, directeur van de Bomenstichting en wethouder Ricken van de gemeente Schoonhoven mochten vervolgens de touwen doorknippen, waarna de moeraseik zijn kroon ontvouwde.

foto: Piet van Bekhoven

Eerste boom uit Herplantfonds de grond in

Vrijdag 27 november werd onder aanzienlijke belangstelling van genodigden en omwonenden een grote moeraseik geplant op een hoek van het Doelenplein in het centrum van Schoonhoven. De Bomenstichting verleende uit het Herplantfonds een subsidie aan de gemeente waarmee een monumentale rode beuk kon worden vervangen door een boom van een behoorlijk formaat. De rode beuk die ongeveer honderdvijftig jaar oud was, moest helaas verdwijnen omdat aantasting door de reuzenzwam de stam ernstig verzwakt had en de boom een ernstig gevaar opleverde voor de omgeving.

Het Herplantfonds is eind vorig jaar ingesteld op initiatief van Oranjeboombier (zie Bomennieuws 1/98). Het doel van het fonds is bomen te planten op plaatsen waar monumentale bomen wegvallen door ziekte of een calamiteit. Marjan van Elstrand, directeur van de Bomenstichting, bood symbolisch de boom aan door de hijsinstallatie te vieren. Wethouder T.J.P. Ricken van Ruimte, de heer Laurijssen, voorzitter van de Stichting Plant eens een Boompje en P.R.-functionaris van Interbrew in Breda, schoven vervolgens samen de laatste hoeveelheid bomenzand rond de kluit van de eik.

Frank Moens

www.pz.nl/bomen

Internet en de Bomenstichting, de eerste snelweg waarvoor geen bomen gekapt hoeven te worden

Uiteraard hoort een homepage bij de publieksfunctie van de Bomenstichting. Hoewel nog volop in ontwikkeling staat deze al boordevol informatie. U kunt er de persberichten vinden, publicaties en uitgaven van de Bomenstichting, het werk van de bomenschouw, de iepenziekte en adressen van boomverzorgers en taxateurs.

Wat Internet allemaal mogelijk gaat maken voor de Bomenstichting hangt van veel zaken af. Hoewel de technische mogelijkheden groot zijn en er veel meer informatie snel doorgegeven kan worden, is de ontwikkeling en het bijhouden van de informatiestroom een nieuwe tijdrovende taak voor medewerkers van het secretariaat. Daarom zal de vergroten van het digitale verkeer niet overhaast worden uitgevoerd. Langzaam zullen die dingen worden toegepast die een zo groot mogelijk resultaat hebben ten behoeve van boombehoud. Ik zal proberen u op de hoogte te houden van de ontwikkelingen daarvan. Hopelijk wordt het mogelijk steeds effectiever te reageren in situaties waar bomen met kap bedreigd worden of u informatie te geven over zaken die bij u in de buurt spelen.

Er zullen enkele surfers zijn die per toeval op onze site terecht komen. Wij hopen dat zij van de digitale snelweg af en met de virtuele bomen nog in het hoofd zullen constateren dat juist het stilstaan bij de echte bomen onvergelijkbaar interessanter is. Heeft u opmerking of ideeën over de homepage, laat het ons dan weten. Dat kan ook per e-mail: bomensti@pz.nl of via onze website www.pz.nl/bomen.

Nick Gordon

Keltische bomenhoroscoop in Hortus Haren

In de Hortus Haren bij Groningen zijn dit najaar de werkzaamheden begonnen voor een bijzonder project dat komend voorjaar gereed moet zijn. Het betreft de aanleg van een Keltische tuin.

De Keltische tuin, die de naam 'Tuinen van Ogham' mee krijgt, wordt achter de huidige Engelse tuin van Hortus Haren gesitueerd. Centraal gelegen in dit gebied staat een ring van zuilvormige bomen die de Keltische bomenhoroscoop beslaat. Aan de hand van ieders geboortedatum is vast te stellen welke boomsoort past bij die dag en welke karaktereigenschappen daaraan verbonden zijn. Zo vertegenwoordigt de appelboom de liefde, terwijl een es voor eerzucht staat. In het midden van de bevindt zich een prachtig Keltisch patroon, waarvan het midden dienst kan doen als openlucht podium.

De Keltische tuin is een gezamenlijk initiatief van "Bonte Hoek" Kwekerijen en Hortus Haren. De organisaties nemen de uitvoering samen ter hand, waarbij de eerstgenoemde de aandacht vooral concentreert op de selectie, levering en beplanting van de horoscoopbomen. Hortus Haren draagt zorg voor de voorbereiding van de grond, de aanleg van infrastructuur en andere beplantingen, informatieverstrekking en onderhoud. Met deze toevoeging aan het park van Hortus Haren zet de organisatie een verdere stap richting tuinconcepten die teruggrijpen naar de 'bronnen van onze beschaving'. De Chinese tuin 'Het Verborgene Rijk van Ming' is daar een goed voorbeeld van.

Derde houtveiling in Arnhem

Nog te veel waardevol hout verdwijnt in de kachel of wordt versnipperd.

Toch ontstaan er geleidelijk meer en meer initiatieven om mooie stammen of bijzondere houtsoorten voor een duurzamer doel aan te wenden. Op zaterdag 20 februari 1999 zal in het Nederlands Openluchtmuseum te Arnhem de derde Nederlandse Houtveiling worden gehouden. De aanvang is 11.30 uur en het hout is vanaf 15 februari te bezichtigen in het bos naast het museum.

De organisatie is in handen van de Unie van Bosgroepen en de gemeenten Ede, Arnhem en Renkum die zich onder de naam 'EAR for Nature' presenteren.

Rondhoutstammen uit heel Nederland worden geveild. Daarbij zijn enorme eikenstammen die onder andere geschikt zijn voor restauratie van werken, botenbouwers en parketzagerijen. Ook bijzondere soorten als taxus, moerbei en noten, geschikt voor meubelmakers, houtdraaiers en kunstenaars worden aangeboden. Er is tevens hout met het EKO/FSC keurmerk verkrijgbaar.

Voor meer informatie en kavellijsten kunt u op werkdagen tussen 8 en 12 uur bellen met de afdeling Bossen en Parken van de gemeente Arnhem, telefoon 026-4821369 of fax 026-4822011.

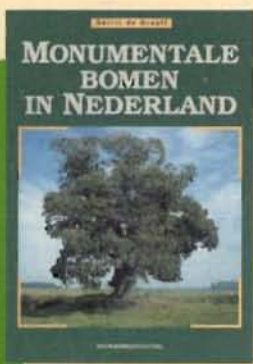

Raar gezwel op een eik

De afgelopen zomer troffen we tijdens onze vakantie in de Provence een vreemde vergroeiing in een eik aan. Die is glanzend rood van kleur en heeft een beetje een schub of komachtige structuur. Hebben we hier te maken met een gal of is het wat anders?

Wie weet antwoord op dit verschijnsel?

H. Bakker, Almere

Monumentale bomen in Nederland
Onze mooiste bomen in beeld, met achtergrondverhalen en routebeschrijvingen van Gerrit de Graaff e.a.
donateursprijs f 65,-

Bomenkalender 1999 en andere publicaties

Bomenkalender 1999
Twaalf kalenderbladen met prachtige aquarellen van Humphrey Bennett.
formaat 24,5 x 48,5 cm
speciaal voor donateurs f 19,50
(f 12,50 zonder verzendkosten)

Ontmoetingen met bomen
Maja Kooistra
Spirituele ervaringen tussen mens en natuur.
f 39,90

Luisteren naar bomen
Bert Voorhoeve
Bomensprookjes voor kinderen en volwassenen
f 13,-

Okke, Nootje en Doppejan
Elsa Beskov
Het avontuur van Okke en Nootje die wegvliegen op een eikenblad.
f 26,-

Bomen en struiken
van West- en Midden-Europa
Beschrijving van de 200 meest voorkomende soorten.
Tekeningen van boomvormen, bladkenmerken, knoppen etc.
Determinatie aan de hand van bladkenmerken.
f 55,-

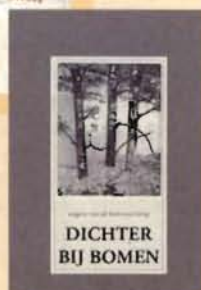

Bomenfietsroute Krumme Rijn en Heuvelrug
Een prachtige route door het zuiden van Nederland.
f 14,50

De Man die bomen plantte
Jean Giono
Elzéard Bouffier plant in een verlaten landschap duizenden eikels en wekt hiermee de streek weer tot leven.
f 23,50

Dichter bij bomen
Verzameling gedichten over bomen van Nederlandstalige dichters geïllustreerd met etsen
donateursprijs f 16,50

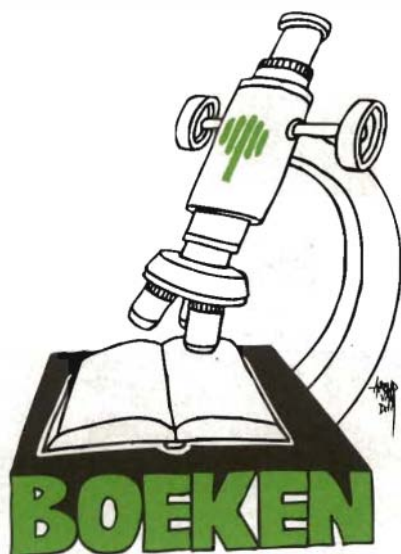

Houtrot in bomen
Overzicht van de meest voorkomende parasitaire houtschimmels in ons land.
f 27,50

Bestellen:

De artikelen op deze bladzijde zijn bij de Bomenstichting te verkrijgen. Wanneer u het totaalbedrag van de gewenste artikelen overmaakt op ons gironummer 2108755 dan sturen wij ze per omgaande toe. Vermeldt u wel duidelijk welke artikelen en het aantal dat u wilt ontvangen.

Honderd jaar Wilhelminapark Utrecht

Verkrijgbaar bij de Stichting
Wilhelminapark e.o.
inlichtingen: 030-2516832 of 030-
2512717

Het Wilhelminapark werd op 26 mei 1898 officieel geopend. Enkele maanden later, op 31 augustus, de verjaardag van Koningin Wilhelmina, werd een Wilhelminalinde geplant. De aanleg van het park heeft twee jaar in beslag genomen en vond plaats op het voormalig terrein van het buiten 'Het Hoogeland' van de familie Ram. Hendrik Copijn maakte het ontwerp in de Engelse landschapstijl. In het begin van deze eeuw werd nog een rosarium aangelegd en verrees rond het park een statige woonwijk. Het paviljoen (1925) dat voor velen vroeger het doel was van een wandeling op de vrije zondagmiddag is zeer karakteristiek voor het park.

Tegenwoordig is daarin het restaurant Wilhelminapark gevestigd. Ook nu nog recreëren veel mensen in het ongeveer elf hectare grote park. Alleen anders, nu bepalen mensen met snelle sportschoenen, skeelers, of futuristisch ogende kinderwagens het beeld.

Ter gelegenheid van het honderdjarig bestaan van het park werd de "Stichting Wilhelminapark en omgeving" opgericht die zich ten doel heeft gesteld het Wilhelminapark en het aangrenzende Hoogelandse park en de Emmalaan, de verbindingslaan tussen deze twee parken, in oude luister te behouden. In het park staan

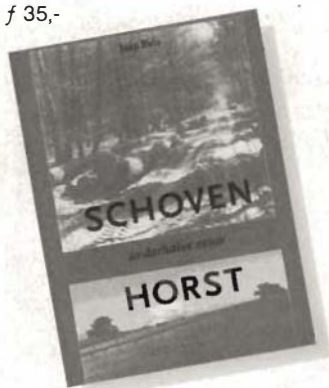

ruim elfhonderd bomen en tweehonderd daarvan werden als grote boom van elders uit de stad bij de aanleg aangevoerd. Het merendeel van het bomenbestand is dus een eeuw oud. Het Wilhelminapark was in de loop der jaren enigszins in verval geraakt. Veel bomen verkeerden in slechte staat van onderhoud en de Stichting heeft zich ingezet om bij het honderdjarig bestaan het park weer in goede conditie te brengen. De hulp werd ingeroepen van de Bomenstichting en het boomverzorgingsbedrijf Copijn uit Utrecht. Het VSB Fonds gaf een aanzienlijke financiële bijdrage om de herstelplannen te kunnen uitvoeren. Op 6 november jl. werden de werkzaamheden afgerond met het planten van een boom op dezelfde wijze zoals dat bij de aanleg van het park gebeurd moet zijn. Onder grote belangstelling werd met een mallejan de boom aangevoerd, waarna hij in het plantgat werd gekanteld. Van het park is deze zomer een kaart verschenen met daarop ingetekend de plaats van de beelden in het park en een uitgebreide beschrijving van de aanwezige bomen. Met enige moeite zijn de bomen in het park te vinden, maar de Stichting streeft ernaar alle genoemde bomen op korte termijn van een bordje te voorzien.

Frank Moens

Anderhalve eeuw Schovenhorst

Jaap Buis
Uitgave en verkrijgbaar: Stichting
Schovenhorst
Garderenseweg 93, 3881 GK Putten
ISBN 9080427810
Prijs: f 35,-

Het landgoed Schovenhorst is beroemd om zijn bomen. Sinds 1848 liet stichter mr. J. H. Schover van heinde en ver zaden komen om te onderzoeken of ze op de heide bij Putten konden groeien. Hij had zich voorgenomen van de woeste grond een bron van welvaart en welzijn te maken, niet met landbouw maar met bosbouw. In binnen- en buitenland baarde zijn werk opzien. Toen hij stierf, zette zijn schoonzoon, dr. J. Th.

Oudemans, het werk voort. Sindsdien is de familienaam Oudemans met Schovenhorst verbonden.

In Anderhalve eeuw Schovenhorst vertelt Jaap Buis de geschiedenis van het landgoed en het lot van Schobers voornemen. Het is ook een geschiedenis van de Nederlandse Bosbouw in de negentiende en twintigste eeuw. De eigenaren van Schovenhorst speelden daarin een voorname rol. In Anderhalve Schovenhorst is ook te lezen hoe moeilijk het is om heide rendabel te maken. In de twintigste eeuw groeiden bosbouwers en natuurbeschermers uit elkaar. De exotische bomen van Schovenhorst pasten niet langer in het verlangen naar de Nederlandse oernatuur. De woeste grond, die in het begin van de eeuw bedwongen moest worden, wordt aan het eind van deze eeuw als natuur beschouwd en desnoods aangelegd.

Boomspiegel 14 Park- en laanbomen (3)

Frans Fontaine
Uitg. Boomkwekerij M.
van den Oever &
zonen b.v.
tel.: 0411-621964

De veertiende editie van Boomspiegel behandelt de minder omvangrijke en soms minder toegepaste geslachten Celtis, Ginkgo, Morus, Sophora, Tetradium, Toona en Zelkova. Toch zijn de besproken soorten zeker het aanplanten waard. De Ginkgo is van het genoemde rijtje de laatste jaren in zwang als straatboom en voor de wat ruimere omgeving valt in de maand augustus de uitbundig bloeiende Sophora (honingboom) in parken en groenstroken op. Voor wie het fijne wil weten van deze soorten is de Boomspiegel aan te bevelen, evenals de andere delen van de serie. Zoals gebruikelijk is ook Boomspiegel 14 een degelijk en goed verzorgd boekje, met goede beschrijvingen van de soorten en variëteiten. In het 'ten geleide' bij het veertiende deel wordt het vierde en laatste deel van Park- en laanbomen aangekondigd. Naast de plataan en peer komen daarin enkele coniferen aan bod, waaronder de water- en moerascypres. Twee naaldverliezende coniferen, waarvan de watercypres (Metasequoia) steeds meer toegepast wordt in de stedelijke omgeving. De liefhebber zal nog geduld moeten hebben tot half '99.

Frank Moens

bomennieuws

Bomennieuws
23e jaargang, nummer 4, winter 1998
ISSN 0166-784 X
Een uitgave van de Bomenstichting te Utrecht

*Beschermvrouwe
Hare Majesteit de Koningin*

Verschijnt 4 X per jaar, oplage: 4500 stuks

Redactie:
Florentine van Eeghen,
Marjan van Elsland,
Aart de Veer,
Roelie de Weerd

Eindredactie en vormgeving:
Frank Moens

Productie:
Celeste Koen, Ed Kensdel, Gea van Veen

Aan dit nummer werkten mee:
Piet Bremer, Nick Gordon, Bert Maes
Edwin Koot.

Redactieadres:
Bomenstichting,
Oudegracht 201 bis, 3511 NG Utrecht
tel (030) 234 07 78, fax (030) 231 03 31
e-mail: bomensti@pz.nl
Internet:
<http://www.pz.nl/bomen>

Kopij

De redactie staat open voor uw kopij. Wilt u een artikel insturen, vraag dan eerst de richtlijnen en naar de mogelijke omvang bij de eindredacteur. De redactie beslist over de plaatsing.

Advertentie-exploitatie:
Bomenstichting, t.a.v. Frank Moens

Druk:
Van den Berg's Drukkerij - Maarn

Overname van artikelen en berichten na overleg met de redactie.

Bomennieuws is gedrukt op 100% kringlooppapier, volledig chloorvrij gebleekt.

Doelstelling Bomenstichting

Onder het motto 'Met bomen meer mens' werkt de Bomenstichting aan haar doel: *de zorg en respect voor bomen te bevorderen.*

Zij doet dit door het geven van voorlichting en advies aan publiek en overheid en het uitgeven van voorlichtingsmateriaal. De Bomenstichting is actief betrokken bij het behoud van bomen en beheert het register van Monumentale bomen.

Bomennieuws is voor donateurs van de Bomenstichting gratis.

Donateur wordt u voor:
f 40,- per jaar
65+ f 30,- per jaar

8 februari
Kwaliteitsrichtlijnen en besteksvoorwaarden voor de Boomverzorging (KBB)
Voorlichtingsmiddag over de achtergronden, het gebruik en de toepassing van de KBB.
Voor meer informatie: N.O.C.B.
Boomtechnisch Adviesburo
026-3117550
www.nocb.nl

25 t/m 28 februari
TuinIdee '99
Een van de grootste tuinbeurzen van ons land. Er zijn maar liefst 275 standhouder. Gedurende de laatste dagen van februari zijn de Brabanthallen in Den Bosch verbouwd tot een groot

Ideeenbeurs voor tuinaanleg en decoraties
25 t/m 28 februari 1999 Brabanthallen 's-Hertogenbosch

tuininformatiecentrum, waar u zich in het voorjaar waant. De nieuwste tuintrends en tuinthema's zullen te zien zijn. Bij speciale informatiepunten kan men terecht met specifieke vragen. Maar dit kan ook op andere plaatsen, bijvoorbeeld bij de ruim 80 voorbeeldtuinen. De getoonde tuinideeën kunnen daar direct vertaald worden naar uw eigen tuin. Verder zijn er lezingen en demonstraties en worden er spreekuren voor tuinontwerp- aanleg en -plantenadvies verzorgd.
Openingstijden: do. en vr. van 10.00 tot 22.00 uur en za. en zo. van 10.00 tot 18.00 uur.
Toegang: f 17,50; kinderen van 4 tot 12 jaar f 10,-.

10 en 11 april
Het mooiste hout ter wereld groeit in Nederland
Voor de vierde maal organiseert de Vereniging houtrijk Nederland een

expositie op kasteel Ammersoyen Enkele tientallen houtbewerker zullen de vruchten van hun arbeid tonen: meubels, draaiwerk, muziekinstrumenten, beelden etc. Van gebruiksvoorwerpen tot kunst. Kortom de schoonheid van het hout uit eigen regio in volle glorie!

De exposerende houtbewerker zijn allen lid van Vereniging Houtrijk Nederland. Dat betekent dat ieder op zijn eigen vakgebied een bijdrage wil leveren aan een duurzame samenleving. De lokatie is het sfeervolle Kasteel Ammersoyen te Ammerzoden. Dit 700 jaar oude kasteel is op zich al een bezoek waard. Voor meer informatie kunt u terecht bij: Otto Koedijk - tel. 0575-564658 of Bert Aalbers - tel. 024-3563517

Onze jaarlijkse puzzel is geïnspireerd op de tv-kwis 'Tien voor taal'. Maak uit onderstaand lijstje van 15 woorden een zo lang mogelijk zin. Gebruik van eigennamen en leestekens is toegestaan. Woorden mogen niet worden gesplitst of aan elkaar geschreven. De jury let zowel op grammaticale juistheid als op logische betekenis.

Zend uw oplossing voor 10 januari 1999 aan het secretariaat van de Bomenstichting. Vermeld links boven op kaart of envelop: *Puzzel*. Onder de goede inzenders wordt het boek "Bomen en struiken van West- en Midden Europa" verloot.

beuk - bomen - bos - de - den - els - ga - gouden - graag - ik - is - kroeg - onder - waar - zei

Bij

Omgevallen vleugelnoot gered
In het centrum van Utrecht, vlakbij het station stond een gigantische vleugelnoot. De kroon had een doorsnee van meer dan dertig meter, de stam was verhoudingsgewijs dun: een doorsnee van één meter. De groeiomstandigheden waren goed, want hij stond midden op een grasveld. Een paar maanden geleden, in een bijzonder natte periode, lag hij ineens op zijn kant. Het gewicht van de kleetsnate kroon was kennelijk zo groot geworden, dat de wortels zich onvoldoende konden verankeren in de eveneens kleetsnate aarde.

We waren benieuwd wat de gemeente Utrecht zou doen, want de boom leek ook in deze gekantelde situatie te kunnen overleven. Weer recht op zetten kon niet. De gemeente had twee redenen om de boom dan toch maar weg te halen. Onder de dichte kroon zaten ten eerste al heel gauw graag mensen, die er helaas hun afval achterlieten. Het werd een vuilnisbelt.

Ten tweede zouden veel beheerders het niet passend vinden, misschien ook gevaarlijk om zo'n boom op zijn kroon te laten leunen. Gelukkig is begin oktober voor een betere oplossing gekozen. De boom is zodanig gesnoeid, dat het niet aantrekkelijk meer is eronder te bivakkeren. Jammer voor de "kampeerders", maar dan hadden ze er maar niet zo'n troep van moeten maken. Fijn voor de boom, en voor de vele mensen, die nog steeds van dit bijzondere monument willen genieten. De half omhoog stekende wortelkluit is netjes afgedekt.

Al met al is de vleugelnoot nu nog spectaculairder: een monument voor de overlevingskracht van bomen en de originele, gedurfde aanpak van de gemeente.

Verbaasd

Eind september maakte Luc Noordman me attent op een artikel in het tijdschrift van de Nederlandse Dendrologische Vereniging, Arbor Vitae. Het ging over wondbehandeling bij bomen, zoals het volgens de auteur vandaag de dag zou moeten. Tot Luc's verbazing (en de mijne) behandelde hij echter volledig verouderde technieken zoals die gebruikt werden voordat we hier aan het begin van de jaren tachtig kennismaakten met het gedachtegoed van de Amerikaan Alex Shigo! Dat die auteur niet beter weet is tot daar aan toe, maar dat de redactie van Arbor Vitae het plaatst is zorgelijk, want zij weten toch wel beter!?

Eind oktober las ik in het Nederlands Bosbouw Tijdschrift (maandblad van de Koninklijke Bosbouwvereniging) een artikel over kernrot in bomen en de invloed daarvan op houtproductie en ecologische waarde van het bos. Weer was ik verbaasd, want in de boomverzorgingswereld is heel veel bekend over kernrot, maar dat wist de auteur kennelijk niet, want bekende literatuur uit ons vakgebied ontbrak op de literatuurlijst. Omgekeerd heeft de auteur overigens interessante dingen ontdekt die ook voor ons van belang kunnen zijn.

Kortom: boomverzorgers, bosbouwers en dendrologen zitten kennelijk op volkomen verschillende golflengten en verspillen veel tijd en energie met het uitvinden van het wiel. Uiteraard heeft de Bomenstichting naar beide kanten actie ondernomen over de genoemde onderwerpen, maar het zal nog wel even duren voordat de drie groepen eensgezind samenwerken.

RIJP &

GROEN

Boos

J.G. Pruyt uit Beek-Ubbergen stuurde ons een briefje: "Misschien is het zinvol om vanuit uw doelstellingen te reageren op de bijgevoegde belachelijke en bomen kwetsende advertentie." De bedoelde advertentie in Het Financiële Dagblad van 25 juni 1998 laat een boom zien, waar met grote letters het woord 'IK' in de bast is gekerfd. En die 'IK' staat voor het bedrijf Informatie Management Nederland. Het is maar dat u het weet. We hebben het bedrijf een boze brief gestuurd. Bedankt, attente donateur Pruyt!

De Culturakastanje in Ede is weg. Verdwenen, met wortel en tak uitgerooid. Ik moest het achteraf in het plaatselijke krantje lezen en dat voelde aan als een stomp in mijn maag. Niemand had ons gewaarschuwd, wijselijk. Algemeen werd aangegomen, dat hij nog tot volgend voorjaar zou blijven staan, dus meenden we nog tijd te hebben voor acties. Voor mij zit er een naar luchtje aan deze stille verdwijning en ik ben niet de enige (wie mijn voorgaande stukjes

over de Culturakastanje niet gelezen heeft, zal hier voldoende aan hebben: het was een mooie paardekastanje in het centrum van Ede in een bouwplan; hij had gespaard of verplant kunnen worden, maar de goede wil ontbrak). De gemeente De Lier in Zuid-Holland heeft geen bomenverordening en geen iepenverordening. Veel mensen verdienen daar de kost met de teelt (in kassen) van onder meer paprika's. En daar kun je geen bomen bij gebruiken. Het wordt daar langzamerhand erg kaal en niemand kan er wat aan doen, de paprika's zijn belangrijker. Kunnen we uit het voorgaande ook nog iets positiefs leren? In ieder geval dat we als Bomenstichting voorlopig nog genoeg reden van bestaan hebben!

Bezorgd

De tuinmode schrijft op dit moment veel steen voor. Geen gazons, borders en struiken, maar keitjes, grint en pergola's. Wie iets van bomen weet, zal zich realiseren, dat bomen zich in zo'n "stenen omgeving" minder thuisvoelen dan in de ouderwetse tuin. Zowel een bestaande boom als een pasgeplant boompje in de gerenoveerde tuin hebben last van onder- en bovengrondse problemen. Onder de grond zal na het nodige graafwerk (schade aan de wortels van de gehandhaafde boom!) een fundament gelegd zijn voor de verhouding. De wortels van een boom vinden geen natuurlijk bodemprofiel meer, maar moeten hun weg zoeken in een

doolhof van wel en niet geschikte bodemlagen.

Boven de grond zal het 's zomers droger en heter zijn (in een stenen tuin) dan in een groene tuin. En 's winters is het er droger en kouder. Deze grotere temperatuur verschillen zullen gecombineerd met de gemiddeld lagere luchtvochtigheid de conditie van een boom aantasten. Zeker inheemse bomen en struiken, die ons gematigde zeeklimaat gewend zijn, zullen zich in een dergelijke woestijn moeilijk kunnen handhaven. Het laatste nadeel van een stenen tuin is, dat er geen afgevallen blad in blijft liggen. Daardoor wordt de ondergrond 's winters niet beschermd tegen vorst en uitdroging, wat weer slecht is voor de wortels. Bovendien verschaald de grond, doordat er heen humus meer gevormd wordt van het afgevallen blad. Armoe troef dus, zo'n stenen tuin. Hopelijk blijft het een korte modegril.

Maijan van Ede